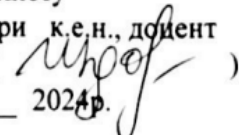

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра туристичного та готельно-ресторанного бізнесу

Допущено до захисту
Завідувач кафедри к.е.н., доцент
Давиденко І.В. ()
«18» грудня 2024р.

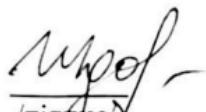
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістр
зі спеціальності 242 «Туризм і рекреація»
за освітньою програмою «Управління туристичним та курортним бізнесом»

на тему: **«РОЗВИТОК КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ ЯК ФАКТОР
АКТИВІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД»**

Виконавець:
студентка 68 групи, ФМЕ
Лозінська Тетяна Ігорівна

/підпис/

Науковий керівник:
к.е.н., доцент
Давиденко Ірина Володимирівна

/підпис/

Одеса 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ ТА ЙОГО РОЛЬ У ПОВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ	6
1.1. Поняття та сутність культурного туризму	6
1.2. Законодавча та нормативна база регулювання культурного туризму в Україні	14
1.3. Особливості розвитку туристичної галузі у повоєнний період.....	19
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	29
2.1. Оцінка потенціалу культурного туризму в Україні.....	29
2.2. Дослідження інфраструктури культурного туризму та її сучасного стану ..	43
2.3. Міжнародний досвід використання культурного туризму для відновлення туристичної активності після кризових ситуацій	54
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ ЯК ФАКТОРА АКТИВІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ.....	63
3.1. Розробка стратегії розвитку культурного туризму в Україні у повоєнний період	63
3.2. Механізми державної підтримки та стимулювання розвитку культурного туризму	72
3.3. Прогнозування економічного ефекту від запропонованих заходів	78
ВИСНОВКИ	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93
ДОДАТКИ	100

ВСТУП

В умовах післявоєнного відновлення України особливого значення набуває розвиток галузей економіки, здатних забезпечити швидке економічне зростання та соціальну стабілізацію. Культурний туризм у цьому контексті постає як важливий інструмент не лише економічного відродження, але й збереження та популяризації національної культурної спадщини, формування позитивного міжнародного іміджу країни та консолідації суспільства.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розробки ефективних механізмів відновлення туристичної активності в умовах post-conflict середовища з урахуванням значних руйнувань туристичної інфраструктури та об'єктів культурної спадщини внаслідок військової агресії. За оцінками Світового банку, загальні втрати в секторі культури та туризму України складають 19,6 мільярда доларів, пошкоджено понад 900 об'єктів культурної спадщини, що вимагає комплексного підходу до відновлення галузі та пошуку інноваційних рішень для активізації туристичних потоків.

Культурний туризм є одним з найбільш перспективних напрямків відновлення туристичної галузі, оскільки він не лише генерує економічні вигоди, але й сприяє збереженню історичної пам'яті, розвитку міжкультурного діалогу та зміцненню національної ідентичності. Досвід країн, що пережили військові конфлікти, демонструє, що саме культурний туризм часто стає каталізатором відродження туристичної привабливості постраждалих територій та важливим фактором їх соціально-економічного розвитку.

Проблематика розвитку культурного туризму та його роль у відновленні туристичної активності знайшла відображення у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Теоретичні аспекти культурного туризму досліджували В.В. Худоба, О.Р. Четирбук, Г. Річардс, А. Німчук, А. Хаусман. Проте, незважаючи на значний науковий доробок, питання використання культурного туризму як інструменту відновлення туристичної активності в умовах післявоєнного відновлення України потребує додаткового дослідження.

Метою дослідження є розробка теоретико-методичних засад та практичних рекомендацій щодо розвитку культурного туризму як фактору відновлення туристичної активності в Україні.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Визначити основні поняття та сутність культурного туризму.
2. Охарактеризувати законодавчу та нормативну базу регулювання культурного туризму в Україні.
3. Визначити особливості розвитку туристичної галузі у повоєнний період.
4. Оцінити потенціал культурного туризму в Україні.
5. Дослідити інфраструктуру культурного туризму та її сучасний стан.
6. Вивчити міжнародний досвід використання культурного туризму для відновлення туристичної активності після кризових ситуацій.
7. Розробити стратегію розвитку культурного туризму у повоєнний період.
8. Запропонувати механізми державної підтримки культурного туризму.
9. Розрахувати економічну ефективність запропонованих заходів.

Об'єктом дослідження є процес розвитку культурного туризму в умовах післявоєнного відновлення.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та практичні аспекти використання культурного туризму як фактору відновлення туристичної активності.

У процесі дослідження використано такі методи: системний аналіз (для дослідження сутності культурного туризму та його місця в туристичній галузі); статистичний аналіз (для оцінки сучасного стану галузі та динаміки туристичних потоків); порівняльний аналіз (при вивченні міжнародного досвіду відновлення туристичної активності); економіко-математичне моделювання (для прогнозування економічного ефекту від запропонованих заходів); графічний метод (для візуалізації результатів дослідження та представлення статистичних даних).

Інформаційною базою дослідження стали фундаментальні праці вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері туризму, культурології, економіки та

державного управління, нормативно-правові акти України, міжнародні конвенції та угоди у сфері туризму та охорони культурної спадщини, статистичні матеріали Державної служби статистики України, звіти міжнародних організацій (ЮНВТО, ЮНЕСКО, Світового банку), аналітичні матеріали туристичних асоціацій та експертних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному дослідженні можливостей використання культурного туризму як фактору відновлення туристичної активності в умовах післявоєнного відновлення та розробці практичних рекомендацій щодо його розвитку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання органами державної влади та місцевого самоврядування при розробці програм розвитку туризму, туристичними підприємствами при формуванні нових туристичних продуктів, а також закладами культури при плануванні своєї діяльності в умовах післявоєнного відновлення.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 101 сторінка друкованого тексту. Робота містить 31 таблицю, 13 рисунків та 1 додаток. Список використаних джерел налічує 68 найменувань.

Публікації. Окремі результати кваліфікаційної роботи містяться в матеріалах конференції здобувачів вищої освіти:

Лозінська Т.І. Дослідження інфраструктури культурного туризму України: сучасний стан та динаміка розвитку в умовах військової агресії. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти. Одеса: ОНЕУ.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ ТА ЙОГО РОЛЬ У ПОВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ

1.1. Поняття та сутність культурного туризму

У сучасному глобалізованому світі туризм став не лише важливою економічною галуззю, але й потужним інструментом міжкультурної комунікації та збереження культурної спадщини. Особливе місце в системі туристичної діяльності посідає культурний туризм, який виступає своєрідним мостом між минулим і сучасністю, забезпечуючи духовний зв'язок між поколіннями та народами.

В умовах постійної трансформації суспільних відносин та зростаючої ролі культурної складової в житті соціуму, культурний туризм набуває все більшого значення як фактор сталого розвитку територій та збереження їх автентичності. Він стає не просто способом проведення дозвілля, а перетворюється на важливий механізм пізнання світу, формування міжкультурного діалогу та зміцнення взаєморозуміння між різними народами та етнічними групами.

Актуальність дослідження теоретичних засад культурного туризму зумовлена також його особливою роллю у процесах відновлення та реабілітації територій, що зазнали руйнувань внаслідок військових конфліктів. Культурний туризм у цьому контексті виступає не лише як засіб економічного відродження, але й як інструмент збереження та відновлення культурної ідентичності, що набуває особливого значення у післявоєнний період.

Для глибокого розуміння сутності культурного туризму та його ролі у сучасному світі необхідно провести ґрунтовний аналіз існуючих підходів до визначення цього поняття, дослідити його еволюцію та особливості трактування різними науковими школами (табл. 1.1). Це дозволить сформувати цілісне уявлення про культурний туризм як складне та багатогранне явище, що поєднує в собі економічні, соціальні, культурні та освітні аспекти.

Таблиця 1.1

Підходи різних науковців до визначення поняття «культурний туризм»

Автори	Визначення
ЮНЕСКО [1, с. 102]	Особливий різновид туристичної діяльності, що виділяється з-поміж інших своєю спрямованістю на пізнання та осмислення культурного надбання різних народів.
В.В. Худоба О.Р. Четирбук [2, с. 2]	Культурний туризм – це вид туристичної діяльності, основною метою якого є відвідування та ознайомлення з історичними, культурними та географічними пам'ятками, що включає вивчення матеріальної спадщини (пам'ятки історії, архітектури, мистецтва), природних та етнічних особливостей територій, а також сучасного життя народу задля пізнання його культурної самобутності.
Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS) [1, с.102]	Специфічна форма подорожей, де ключовою метою є відкриття та дослідження визначних пам'яток і культурних об'єктів. Нішевий, ретельно організований сегмент туристичного ринку, що вирізняється своєю освітньо-пізнавальною спрямованістю та елітарним характером, основним завданням якого є презентація та інтерпретація культурних ідей.
О.Н. Єгорова [3]	Культурний туризм – це подорожі, що здійснюються з метою пізнання власної та інших культур, характеризуються впливом на матеріальну й духовну сфери людської діяльності, систему цінностей, знання та суспільну поведінку особистості.
Г. Річардс [4, с. 13]	Культурний туризм – це споживання туристами мистецтва, спадщини, фольклору, способу життя місцевих жителів та інших культурних проявів, що охоплює як минулий, так і сучасний вимір культури.
А. Німчук [5, с. 25]	Культурний туризм – це добровільний від'їзд з місця проживання до пункту призначення, в якому культура відіграє головну роль у прийнятті рішення про подорож, на період не більше 12 місяців, що вимагає від туриста певної обізнаності про місце відвідування.
А. Хаусман [6, с. 173]	Культурний туризм – це відвідування людьми з-за меж приймаючої громади, мотивовані повністю або частково культурними пропозиціями та цінностями (естетичними, історичними тощо) певного пункту призначення.
UNWTO [7]	Культурний туризм – це форма туристичної діяльності, при якій мотивація туриста полягає у вивченні, відкритті, досвіді та споживанні різноманітних культурних пам'яток, як матеріальних, так і нематеріальних аспектів у туристичній дестинації.

Джерело: складено автором за даними [1-7]

Проаналізувавши підходи різних науковців до трактування поняття «культурний туризм», можна запропонувати власне визначення:

Культурний туризм – це специфічний вид туристичної діяльності, спрямований на пізнання та осмислення культурної спадщини (матеріальної та нематеріальної) через відвідування історичних пам'яток, музеїв, архітектурних споруд, участь у фестивалях та інших культурних заходах, що сприяє

міжкультурній комунікації, збереженню автентичності територій та формуванню ціннісного ставлення до культурного надбання різних народів.

У теорії та практиці дослідження культурного туризму можна виділити два концептуальні напрями його осмислення: мотиваційний, що зосереджується на внутрішніх мотивах туриста, та дестинаційний, який акцентує увагу на особливостях туристичної території.

Мотиваційний підхід розглядає культурний туризм як складний процес взаємодії представників різних культурних середовищ. Під час такої взаємодії відбувається не просто ознайомлення з матеріальними та духовними надбаннями іншої культури, а формується особистісне сприйняття та інтерпретація культурних цінностей відвідуваної території, що сприяє розширенню культурного світогляду подорожуючого. Спектр мотиваційних чинників культурного туризму охоплює різноманітні аспекти: від прагнення до рекреації та оздоровлення до глибинного занурення в культурне середовище через вивчення місцевих традицій, звичаїв та проявів гостинності. Особливе місце посідає дослідницький компонент, пов'язаний із прагненням туриста до набуття нових знань та культурного досвіду. У такому контексті культурний туризм виступає ефективним інструментом формування міжкультурних комунікацій та розвитку міжнародного співробітництва [8, с. 95].

Аналіз мотиваційних аспектів споживання культурних благ у туристичній діяльності дозволяє виокремити структурну ієрархію рівнів культурного туризму, що відображає різну інтенсивність та цільову спрямованість культурної складової подорожей (рис. 1.1):

- На найвищому щаблі знаходиться професійний рівень, який характеризується систематичними фаховими комунікаціями та обміном досвідом між представниками культурної сфери різних країн та регіонів.

- Другу позицію посідає спеціалізований культурний туризм, де домінантою туристичної активності виступає цілеспрямоване задоволення культурно-пізнавальних потреб та інтересів подорожуючих.

Рис. 1.1. Структурна ієрархія культурного туризму в контексті мотивації споживання культурних благ у туристичній діяльності

Джерело: складено автором на основі [8, с. 97]

– Третій рівень представлений неспеціалізованим культурним туризмом, при якому знайомство з культурними цінностями виступає важливим, але не первинним компонентом туристичної програми.

– Четвертий рівень формує супутній культурний туризм, що інтегрується в інші види туристичної діяльності (ділову, освітню, наукову, спортивну) як додатковий елемент збагачення програми перебування.

– Завершальну позицію займає культурний квазітуризм, який охоплює культурно-пізнавальну активність місцевих жителів у межах власної території проживання.

Така багаторівнева структура відображає комплексність феномену культурного туризму та різноманітність форм його практичної реалізації в сучасному туристичному просторі [8, с. 97].

Мотиваційний аналіз культурного туризму розкриває його сутність як динамічного процесу культурної взаємодії, де визначальним фактором виступає внутрішня спонuka подорожуючого до культурного збагачення. Важливо відзначити, що історична складова туристичної діяльності нерозривно пов'язана

з прагненням особистості до пізнання культурної спадщини різних народів та епох.

Спектр мотиваційних чинників у культурному туризмі характеризується багатовимірністю та охоплює різні рівні особистісних прагнень: від індивідуального культурного розвитку та розширення світогляду до соціальної взаємодії в контексті сімейного дозвілля чи дружнього спілкування. При цьому пізнавальний інтерес може варіюватися від поверхневої цікавості до глибинного занурення в культурний контекст відвідуваної дестинації.

Таким чином, мотиваційна парадигма культурного туризму відображає складний взаємозв'язок між особистісними потребами туриста та культурним потенціалом території, де процес культурного обміну стає каталізатором туристичної активності та формування міжкультурного діалогу [9, с. 67].

Багатогранність культурного туризму як соціокультурного феномену зумовлює необхідність систематизації його ресурсної бази. Матеріальна складова культурного туризму представлена широким спектром об'єктів, які відображають історичну пам'ять, культурну ідентичність та творчий потенціал людства. Класифікація цих об'єктів дозволяє структурувати туристичний потенціал території та визначити пріоритетні напрями розвитку культурного туризму.

У системі об'єктів культурного туризму можна виокремити такі основні категорії:

1. Археологічна спадщина, що охоплює матеріальні свідчення людської життєдіяльності минулих епох: античні городища, курганні комплекси, залишки прадавніх поселень, фортифікаційні споруди, сакральні місця та поховальні комплекси.

2. Історико-культурні пам'ятки, представлені архітектурними ансамблями, меморіальними комплексами, некрополями та визначними місцями, що пов'язані з ключовими історичними подіями, видатними особистостями та етнокультурними традиціями народів.

3. Об'єкти монументального мистецтва, які включають як автономні мистецькі твори, так і композиційно інтегровані в архітектурні чи археологічні комплекси художні елементи.

4. Архітектурна спадщина, що репрезентована історичними містобудівними ансамблями, автентичними вулицями та кварталами, унікальними зразками архітектурного планування різних епох та стилів.

5. Пам'ятки садово-паркового мистецтва, які демонструють гармонійне поєднання ландшафтної архітектури з природними або антропогенно модифікованими екосистемами.

6. Ландшафтні комплекси, що становлять природно-територіальні утворення з особливою історико-культурною цінністю та автентичністю [10, с. 638].

Сучасний етап розвитку культурного туризму характеризується інтенсивною маркетизацією культурної спадщини, коли історико-культурні об'єкти та духовні цінності трансформуються в туристичний продукт, що оцінюється крізь призму економічної ефективності, ринкової привабливості та конкурентних переваг [11, с. 123].

Характер впливу культурного туризму на локальні спільноти демонструє значну варіативність залежно від соціально-економічного контексту дестинації. У регіонах з усталеними туристичними традиціями та збалансованим співвідношенням між туристичними потоками і місцевим населенням, де спостерігається паритет культурних рівнів відвідувачів та резидентів, культурний вплив туризму має мінімальний прояв. Натомість, в індустріально розвинених територіях інтенсифікація туристичної діяльності може спричинити суттєві трансформації соціальної структури, екологічного балансу та автентичного культурного середовища.

Особливої уваги заслуговує феномен соціокультурної взаємодії між туристами та місцевими жителями, що характеризується потенційним виникненням культурного дисонансу через відмінності у ціннісних орієнтаціях та поведінкових моделях. Цей дисонанс посилюється контрастом між

рекреаційною мотивацією туристів та робочим режимом місцевого населення, а також комерційним характером їхньої взаємодії в межах моделі «постачальник послуг – споживач».

Таким чином, комплексний вплив культурного туризму на DESTИНАЦІЮ має амбівалентний характер, породжуючи як позитивні, так і негативні наслідки для локальної спільноти та її культурного середовища, що потребує виваженого підходу до управління туристичними потоками та збереження культурної автентичності територій.

Вплив туристичної діяльності на розвиток територій характеризується багатовекторністю позитивних трансформацій у різних сферах суспільного життя (рис. 1.2).

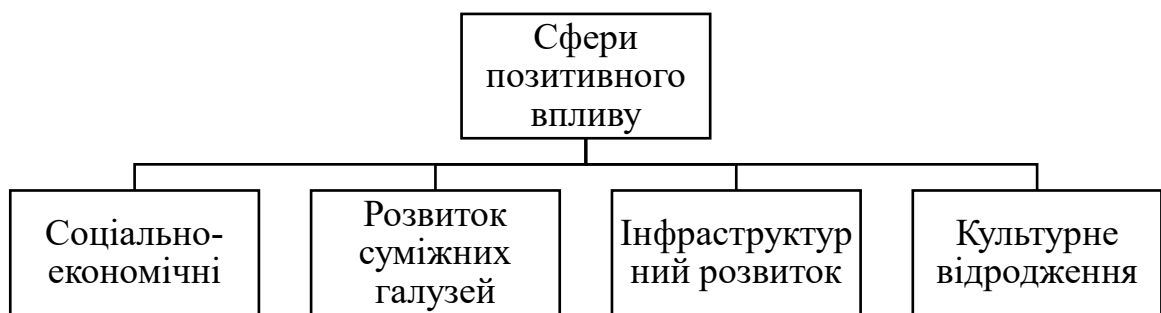

Рис. 1.2. Сфери позитивного впливу культурного туризму на локальні DESTИНАЦІЇ

Джерело: складено автором на основі [12, с. 882]

У соціально-економічному аспекті туризм виступає каталізатором створення нових робочих місць та диверсифікації джерел доходів місцевого населення, що сприяє підвищенню якості життя громади. Особливого значення набуває розширення можливостей професійної самореалізації для жінок та молоді в індустрії гостинності, що призводить до модернізації соціальної стратифікації суспільства.

Мультиплікативний ефект туризму проявляється у стимулюванні суміжних галузей економіки: активізації аграрного сектору через зростання попиту на локальну сільськогосподарську продукцію, розвитку традиційних ремесел та

виробництва автентичних сувенірів, пожвавленні будівельної галузі через необхідність створення туристичної інфраструктури.

Інфраструктурний розвиток територій під впливом туризму охоплює модернізацію систем водопостачання, транспортних комунікацій, закладів освіти та інших об'єктів соціальної інфраструктури, що підвищує комфортність життєвого середовища для місцевої громади.

Особливу цінність становить вплив туризму на культурне відродження регіонів через актуалізацію традиційних ремесел, фольклору та етнокультурних традицій. Це стимулює ревіталізацію локального культурного простору, посилює інтерес до історико-культурної спадщини та сприяє формуванню механізмів її збереження й автентичного відтворення. Туристична діяльність також створює передумови для реалізації масштабних проєктів з реставрації та музеєфікації об'єктів культурної спадщини, забезпечуючи їх інтеграцію в сучасний соціокультурний контекст [12, с. 882].

Підсумовуючи викладене, варто підкреслити, що культурний туризм є багатограним соціокультурним феноменом, який поєднує в собі пізнавальні, освітні, економічні та соціальні аспекти. Теоретичний аналіз його сутності розкриває не лише різноманітність підходів до трактування цього поняття, але й демонструє його еволюцію від простого відвідування культурних пам'яток до складного механізму міжкультурної взаємодії та територіального розвитку. Особливого значення набуває дуальність впливу культурного туризму на дестинації, що проявляється через позитивні соціально-економічні трансформації та необхідність збереження культурної автентичності територій. У контексті сучасних викликів, зокрема післявоєнного відновлення, культурний туризм виступає потужним інструментом не лише економічної ревіталізації, але й відродження культурної ідентичності та формування позитивного іміджу територій.

1.2. Законодавча та нормативна база регулювання культурного туризму в Україні

Законодавче регулювання культурного туризму в Україні здійснюється через комплексну систему нормативно-правових актів, які встановлюють правові, організаційні та соціально-економічні засади розвитку туристичної діяльності. Центральне місце в цій системі посідає Закон України «Про туризм», останні зміни до якого набули чинності з 1 січня 2024 року. Цей законодавчий акт визначає фундаментальні принципи державної політики у туристичній галузі, регламентує питання розвитку туристичної інфраструктури та встановлює механізми забезпечення безпеки туристів, що набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану [12].

Відповідно до статті 1 Закону, туризм визначається як «тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає».

Культурний туризм (культурно-пізнавальний) законодавчо визнається як один із основних видів туризму, що закріплено у статті 4 Закону. Він виділяється серед інших видів туризму (дитячого, молодіжного, сімейного, спортивного, релігійного тощо).

Нормативно-правове регулювання культурного туризму здійснюється через:

1. Правові засади діяльності:
 - Основні положення регулюються Законом України «Про туризм»;
 - Майнові відносини регулюються Цивільним та Господарським кодексами України;
 - Враховуються міжнародні договори України у сфері туризму.
2. Державне регулювання у сфері культурного туризму спрямоване на:
 - Забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування;

- Охорону культурної спадщини;
 - Задоволення духовних потреб туристів;
 - Збереження цілісності туристичних ресурсів України.
3. Туристичні ресурси в контексті культурного туризму включають:
- Об'єкти культурної спадщини;
 - Об'єкти показу;
 - Заклади культури;
 - Інші туристичні пропозиції на основі об'єктів державної, комунальної чи приватної власності.
4. Особливості державної політики щодо культурного туризму:
- Розробка та затвердження програм розвитку туризму;
 - Створення сприятливих умов для туристичної діяльності;
 - Забезпечення доступності об'єктів культурної спадщини;
 - Охорона туристичних ресурсів.
5. Права та обов'язки суб'єктів туристичної діяльності у сфері культурного туризму:
- Право на розробку туристичних маршрутів;
 - Обов'язок забезпечувати безпеку туристів;
 - Відповідальність за збереження об'єктів культурної спадщини;
 - Надання достовірної інформації про туристичні об'єкти.
6. Захист прав туристів передбачає:
- Отримання повної інформації про об'єкти культурного туризму;
 - Забезпечення безпеки під час відвідування культурних пам'яток;
 - Відшкодування збитків у разі неналежного надання послуг;
 - Право на якісне екскурсійне обслуговування.
- Закон також визначає, що культурний туризм має важливе значення для:
- Популяризації національної культурної спадщини;
 - Розвитку міжнародного культурного обміну;
 - Збереження та відновлення історико-культурних пам'яток;
 - Задоволення духовних потреб громадян [13].

Особливу увагу варто приділити нормативно-правовому забезпеченню діяльності суб'єктів туристичної сфери. Як зазначають Домбровська С., Помаза-Пономаренко А. та Рибальченко Н., відсутність належного правового регулювання може призвести до низки проблем, зокрема нерівномірного розвитку регіонів, виникнення екологічних загроз та порушення прав як туристів, так і місцевих жителів [1, с. 62].

В умовах воєнного стану особливого значення набуває Постанова Кабінету Міністрів України № 314 від 18 березня 2022 року, яка визначає специфіку провадження господарської діяльності в туристичній галузі. Документ передбачає спрощення процедур ліцензування та регулювання, запровадження спеціальних режимів функціонування для критично важливих підприємств, а також встановлення фінансових механізмів підтримки постраждалих від воєнних дій суб'єктів господарювання [11].

Важливим кроком у розвитку нормативно-правової бази стало прийняття Закону України від 04.11.2020 № 962-IX щодо державної підтримки культури, туризму та креативних індустрій. Цей законодавчий акт запровадив податкові стимули для підприємств туристичної сфери, розширив можливості отримання державного фінансування та передбачив заходи зі зменшення податкового навантаження на підприємства, що зазнали збитків внаслідок надзвичайних ситуацій [13].

Моца А. підкреслює важливість адаптації правового регулювання туристичної діяльності до умов воєнного стану, акцентуючи увагу на необхідності забезпечення безпеки туристів та захисту їхніх прав [6, с. 373]. Цю думку розвиває Саркісян Г., наголошуючи на потребі вдосконалення механізмів регіонального регулювання туристичної галузі [7].

Система державного управління у сфері туризму передбачає чіткий розподіл повноважень між органами різних рівнів. На державному рівні формується політика розвитку туризму, здійснюється ліцензування та контроль якості послуг. Муніципальні органи, у свою чергу, забезпечують розвиток

місцевої туристичної інфраструктури, проводять рекламні кампанії та здійснюють охорону культурних і природних ресурсів [8, с. 118].

Туризм, за Законом України «Про туризм» – виїзд (подорож) осіб з постійного місця проживання з рекреаційною, пізнавальною, культурною, професійно-діловою чи іншою метою без здійснення оплачуваної діяльності у місці перебування [13].

Згідно із Законом України «Про туризм», культурний туризм є підвидом туризму, який спрямований на знайомство з культурною спадщиною країни, пам'ятками історії, архітектури, традиціями, мистецтвом, а також іншими культурними ресурсами [13].

Культурний туризм забезпечує збереження національної спадщини та сприяє її популяризації серед туристів.

За Законом України «Про туризм», туристичний продукт – заздалегідь розроблений комплекс туристичних послуг, що включає перевезення, розміщення, харчування, екскурсійне обслуговування та інші послуги, необхідні для задоволення потреб туристів [13].

За Конвенцією ООН про міжнародний туризм (за міжнародними стандартами):

Туристичний продукт – комбінація послуг та досвідів, які пропонуються туристам, включаючи основні послуги (транспорт, проживання) та супутні пропозиції, наприклад, культурні чи розважальні заходи [14].

За ДСТУ 7450:2013 «Туристичні послуги»:

Туристичний продукт – результат діяльності суб'єкта туристичної діяльності, що забезпечує комплексний набір послуг для задоволення різноманітних потреб туристів під час подорожі [15].

Туристичний продукт у сфері культурного туризму включає:

- Екскурсії до історичних, архітектурних пам'яток або музеїв.
- Організацію культурних подій (фестивалі, виставки, театральні постановки).

- Спеціалізовані тури, пов'язані з традиціями, ремеслами чи гастрономією регіону.

Туристичний продукт є комплексною системою послуг, яка створюється для задоволення потреб туристів у процесі їх подорожей. У межах культурного туризму туристичний продукт концентрується на забезпеченні доступу до культурної спадщини, традицій та історичних об'єктів регіону.

Культурний туризм базується на створенні та просуванні спеціальних туристичних продуктів, що дозволяють знайомитися з культурною спадщиною.

Наприклад, туристичний продукт, спрямований на культурний туризм, може включати екскурсію до Софії Київської, дегустацію традиційних українських страв та участь у майстер-класі з писанкарства. Це не лише задовольняє пізнавальні потреби туристів, але й підтримує місцеві культурні ініціативи.

Структура туристичного продукту для культурного туризму представлено на рисунку 1.3:

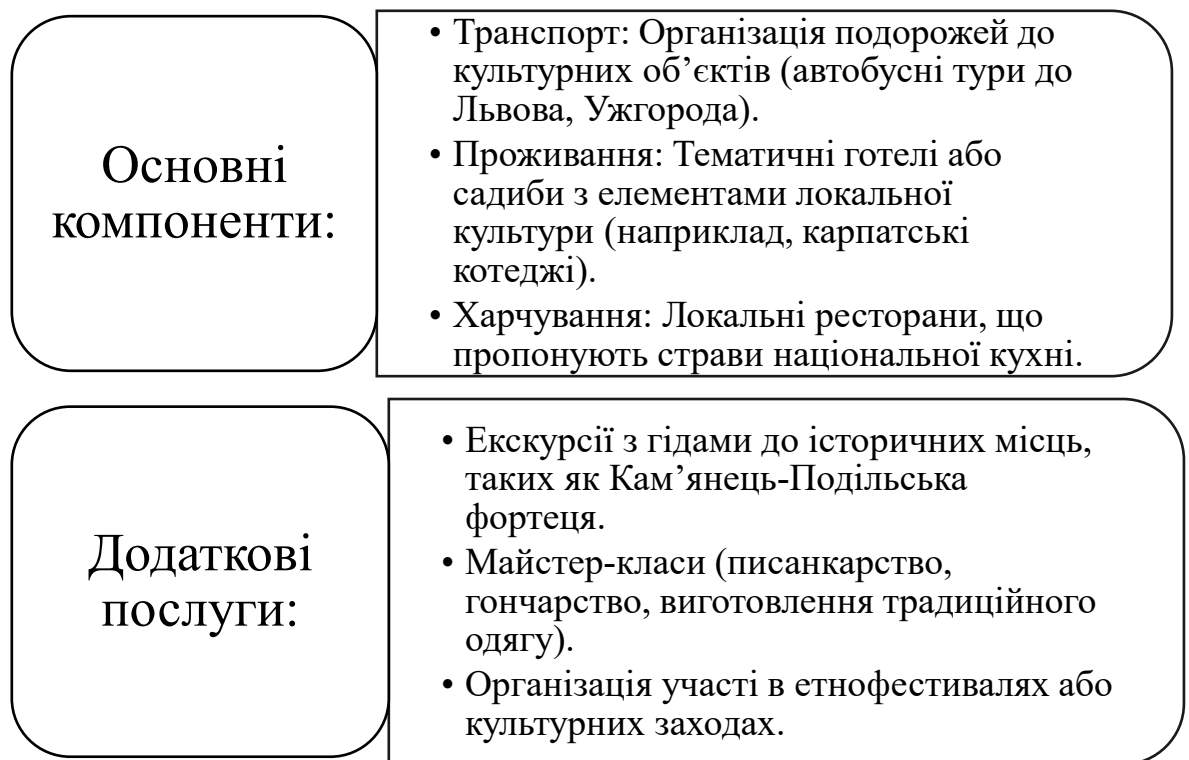

Рис. 1.3. Структура туристичного продукту культурного туризму

Джерело: складено автором на основі [16]

Прикладом продукту культурного туризму в Україні може бути – «Дерев'яні церкви Карпат» – це тур на вихідні, зосереджений на відвідуванні старовинних дерев'яних церков ЮНЕСКО у Закарпатті [17].

Таким чином, культурний туризм створює можливості для розвитку малого та середнього бізнесу, наприклад, у сфері ремесел, екскурсійного обслуговування, ресторанного господарства. Сприяє залученню місцевого населення до участі у туристичних проєктах, популяризує національну ідентичність. Туристичний продукт у сфері культурного туризму сприяє ознайомленню як внутрішніх, так і зовнішніх туристів із культурними цінностями країни.

1.3. Особливості розвитку туристичної галузі у повоєнний період

Туризм є однією з ключових галузей економіки України, яка впливає на розвиток багатьох супутніх сфер. Разом із його зростанням поліпшується транспортна інфраструктура, модернізується комунальне господарство, а також покращується екологічна ситуація в рекреаційних зонах і поблизу туристичних об'єктів. Однак, цей сектор є надзвичайно чутливим до криз різного характеру: природних катаклізмів, пандемій, соціальних чи економічних потрясінь, політичної нестабільності й військових конфліктів.

Війна, що розпочалася в Україні, завдала суттєвого удару по туристичній галузі. Чимало компаній змушені були закритися або змінити напрям своєї діяльності. Готелі, санаторії та туристичні бази стали прихистком для внутрішньо переміщених осіб. До того ж закриті повітряні сполучення значно ускладнило туристичні потоки.

Попри складнощі, туризм зберігає активність у відносно безпечних регіонах. Однак діяльність туристичних підприємств у воєнний час має свою специфіку, яка вимагає додаткового аналізу й адаптації до умов сучасності. Туристична галузь, як в Україні, так і в Європі, зазнала суттєвих втрат, особливо під впливом війни. Наразі в Україні прикладаються зусилля для збереження

туристичних ресурсів та інфраструктури, сподіваючись, що після закінчення конфлікту галузь зможе швидко відновитися та знову стати драйвером економічного розвитку. Важливу роль у цьому відіграє формування та підтримка позитивного туристичного іміджу країни.

Досвід інших країн демонструє, що навіть після значних криз туристична індустрія здатна до відродження. Наприклад, Хорватія, яка мала популярні курорти ще за часів Югославії, втратила 75% туристів під час війни 1991 року [18]. Однак уже наступного року, попри триваючі бойові дії, країна почала поступово відновлювати свій туристичний потенціал. Завдяки активному просуванню та відновленню інфраструктури, Хорватія до 2019 року прийняла 21 мільйон туристів і стала одним із провідних туристичних напрямків у Європі.

Подібні приклади можна знайти і в історії інших країн: Грузії, Ізраїлю, Албанії, В'єтнаму. Всі ці держави показали, що через систематичні зусилля можна не тільки відновити туристичну сферу після конфліктів, але й зробити її ще більш привабливою для міжнародних відвідувачів. Україна також має потенціал для подібного відродження, якщо інвестуватиме в інфраструктуру, промоцію та туристичні продукти.

Попри серйозну кризу в туристичній сфері, яка призвела до практичного знищення туризму в південних регіонах України, наша країна має значний потенціал для відновлення та розвитку цієї галузі. Україна приваблює туристів унікальними ресурсами, такими як цілющі джерела Львівщини та Закарпаття, мальовничі гірськолижні курорти, геологічні пам'ятки та багатою історичною спадщиною Полтавщини, Поділля й Полісся.

Інноваційні підходи, як-от перетворення Чорнобильської зони в популярний туристичний напрямок із нестандартними маршрутами, демонструють потенціал для створення унікальних пропозицій. Водночас важливо, щоб подібні проекти реалізовувалися відповідально, з урахуванням етичних норм. Наприклад, Державне агентство розвитку туризму (ДАРТ) нещодавно розкритикувало організацію турів до міст Київської області, що були звільнені від окупації, наголошуючи на важливості дотримання стандартів

меморіального туризму [19]. Меморіальний туризм може стати однією з ключових тенденцій у найближчі роки. ДАРТ пропонує співпрацювати з Українським інститутом національної пам'яті для створення маршрутів, які належним чином вшановуватимуть пам'ять жертв війни та сприятимуть відповідальному підходу до розвитку цього напрямку.

Сьогодні екскурсії до міст-героїв, таких як Буча, Ірпінь, Гостомель і Бородянка, проводяться переважно для представників міжнародних організацій та медіа. Ці заходи мають на меті привернути увагу до наслідків агресії та сприяти збору коштів для відновлення постраждалих територій. На сайті однієї з компаній, що організовує такі тури, зазначено, що отримані кошти йдуть на відбудову цих міст, демонструючи соціальну відповідальність подібних ініціатив.

В умовах війни внутрішній туризм в Україні набув специфічних рис, обумовлених чинними обмеженнями та вимогами, які діють навіть у відносно безпечних регіонах – західних і центральних областях. Ці аспекти важливі як для туристів, так і для організаторів туристичних послуг, що формують маршрути та заходи (рис. 1.4.):

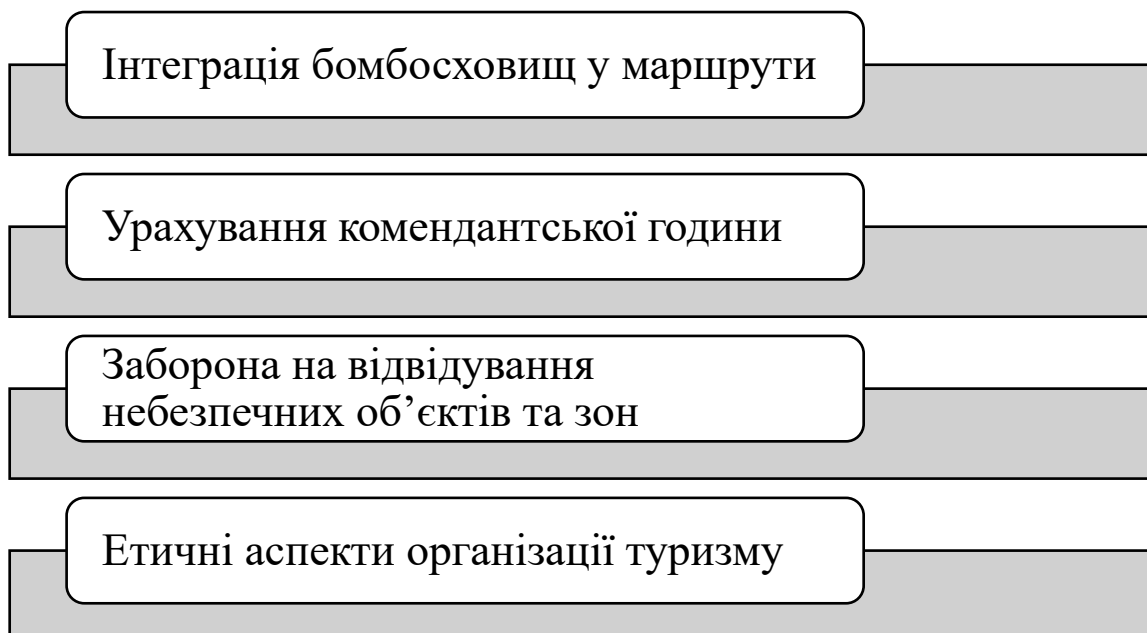

Рис. 1.4. Особливості внутрішнього туризму під час війни

Джерело: складено автором

1. Інтеграція бомбосховищ у маршрути

Туроператори та гіді повинні враховувати можливість виникнення повітряної тривоги під час подорожей. Туристичні маршрути мають передбачати доступ до бомбосховищ або інших безпечних місць, де туристи можуть знайти укриття у разі небезпеки.

2. Урахування комендантської години

В Україні діє комендантська година, зазвичай з 23:00 до 05:00. Це вимагає ретельного планування екскурсій і відпочинку, щоб уникнути пересування під час обмежень, забезпечуючи комфорт і безпеку туристів.

3. Заборона на відвідування небезпечних об'єктів та зон

В умовах воєнного стану діють суворі заборони на перебування поблизу об'єктів критичної чи військової інфраструктури, а також у лісах, водоймах і гірських районах. Крім того, не дозволяється проводити масові заходи в прифронтових або звільнених від окупації територіях.

4. Етичні аспекти організації туризму

Планування туристичних продуктів повинно враховувати моральні та етичні норми, особливо коли йдеться про екскурсії на місця бойових дій або до звільнених населених пунктів.

З огляду на ці особливості, організація туризму в Україні сьогодні потребує високого рівня адаптивності, чутливості до безпечних умов і професійного підходу. Водночас туристичні компанії мають можливість розробляти унікальні, безпечні та відповідальні пропозиції, підтримуючи внутрішній туризм навіть у складні часи.

Кожен регіон України вирізняється своїми унікальними умовами для туризму та відпочинку, які багато в чому залежать від чинних обмежень і правил, що діють у відповідних областях. Ці особливості впливають на формування туристичних маршрутів, вибір активностей і організацію подорожей (табл. 1.2):

Туристична галузь України в післявоєнний період зазнає суттєвих трансформацій, зумовлених складними геополітичними та соціально-економічними викликами. Ключовою особливістю стане інтенсивне відновлення пошкодженої інфраструктури, яка постраждала внаслідок військових дій. Це

передбачає не просто реконструкцію об'єктів, а й їхню адаптацію до нових безпекових умов та сучасних туристичних стандартів.

Таблиця 1.2

Особливості відпочинку та роботи туристичних об'єктів у різних областях
України

Область	Особливості
Київ, Київська, Черкаська, Полтавська, Волинська області	Відвідування зелених зон і лісів, що розташовані за межами населених пунктів, суворо заборонено. Щодо відпочинку біля водойм, його дозволяється здійснювати лише у визначених локаціях, затверджених військовою адміністрацією.
Львівська область	Відвідування лісів дозволяється, проте пересуватися в них на транспортних засобах заборонено. Виключення становлять випадки, коли через ліс проходить транзитний маршрут або пересування здійснюється на велосипеді. Водночас відпочинок біля водойм дозволяється лише в локаціях, визначених військовою адміністрацією.
Закарпатська область	Відвідування лісів дозволяється, за винятком окремих ділянок, таких як частини Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного парку. Крім того, польоти на одномоторних літаках категорично заборонені.
Івано-Франківська область	Відвідування лісів і гір дозволено, однак заборонено пересування на джипах, квадроциклах, багі та мотоциклах. Ця заборона також стосується території курорту Буковель.
Тернопільська область	Мандрівникам дозволено мандрувати лісовими стежками, проте категорично заборонено влаштовувати вогнища та розпалювати полум'я. Туристичні локації функціонують без змін, дотримуючись встановленого порядку роботи.
Вінницька область	Тимчасово обмежено доступ до лісних масивів, натомість туристична активність дозволена уздовж водних просторів, за винятком територій, прилеглих до інфраструктурних об'єктів.
Рівненська область	Тимчасово обмежено доступ до лісних масивів, натомість туристична активність дозволена уздовж водних просторів, за винятком територій, прилеглих до інфраструктурних об'єктів.
Житомирська область	Рекреаційна діяльність у лісовому просторі дозволена, включаючи збирання грибів та лісових ягід, за винятком районів, розташованих у північній географічній зоні.
Хмельницька область	Лісові простори доступні для відвідування з обмеженнями: заборонено збирати гриби та ягоди на територіях у 20-кілометровій прикордонній смузі з Білоруссю. Культурні заклади можуть функціонувати за умови наявності обладнаних захисних приміщень.
Чернівецька область	Відвідування лісових територій дозволяється з певними обмеженнями. Туристичні локації функціонують у штатному режимі без додаткових змін.
Миколаївська область	Військова адміністрація надала дозвіл на відвідування окремих лісових територій з чітко визначеними обмежувальними умовами.

Джерело: складено автором на основі [20]

Принципово зміняться туристичні пріоритети: посиляться роль внутрішнього туризму, з'являться нові напрямки, пов'язані з воєнно-патріотичною тематикою та історико-меморіальним туризмом. Важливу роль відіграватиме міжнародна підтримка – залучення грантових коштів, співпраця з міжнародними туристичними організаціями та активна промоція України як безпечної туристичної дестинації.

Суттєвого розвитку набуде діджиталізація галузі: впровадження онлайн-сервісів, віртуальних туристичних продуктів, сучасних маркетингових технологій. Паралельно посиляться увага до безпекових аспектів – розроблення спеціальних страхових продуктів, створення гнучких туристичних маршрутів, впровадження жорстких стандартів безпеки.

Трансформація туристичної сфери стане не лише процесом відновлення, але й потужним інструментом національної адаптації, консолідації суспільства та формування нового туристичного іміджу України.

У контексті повоєнної відбудови туристична галузь України постає як важливий інструмент соціально-економічної та культурної трансформації. Дослідження провідних українських інституцій, зокрема Державного агентства розвитку туризму, окреслюють кілька ключових тенденцій (рис. 1.5) [19].

Розвиток туристичної галузі України у післявоєнний період є складним, багатогранним процесом, який виходить за межі простого відновлення інфраструктури. Це стратегічний напрямок відбудови *national resilience*, який передбачає не лише економічне відновлення, але й формування нового образу держави – країни з потужним туристичним потенціалом, історичною глибиною та інноваційним підходом до розвитку туристичної індустрії. Успіх цього процесу залежатиме від комплексної державної політики, міжнародної підтримки та здатності адаптуватися до нових глобальних викликів.

До інноваційних форм туристичної діяльності у 2022 році належать філантуризм та індустріальний туризм, які відображають трансформаційні процеси в туристичній сфері України [21, 22].

Філантуризм – це сучасна концепція соціально орієнтованої подорожі, що виникла як відповідь на глобальні виклики. Його суть полягає в усвідомленому виборі туристичного напрямку з метою підтримки локальних спільнот. Мандрівники розглядають власні витрати як інструмент соціально-економічної підтримки, де емоційний досвід туриста конвертується у фінансову допомогу місцевій економіці [21].

Інфраструктурне відновлення

- Реконструкція пошкоджених об'єктів туристичної інфраструктури
- Прикладом може слугувати відбудова туристичної інфраструктури в Чернігівській та Харківській областях
- Попередні оцінки Світового банку передбачають інвестиції близько 500 млн. доларів у туристичну інфраструктуру

Диверсифікація туристичних продуктів

- Поява нових туристичних маршрутів, пов'язаних з воєнною історією
- Створення меморіальних комплексів та музеїв опору
- Розвиток military-tourism (екскурсії місцями бойової слави)

Діджиталізація та інновації

- Впровадження VR/AR-технологій у туристичні продукти
- Створення онлайн-платформ бронювання
- Розвиток мобільних додатків для туристів

Рис. 1.5. Особливості внутрішнього туризму під час війни

Джерело: складено автором на основі [19]

У контексті повномасштабної війни філантуризм набуває особливої актуальності, становлячи дієвий механізм подолання економічних наслідків агресії. Найбільшого поширення він набуває в прифронтових областях та волонтерських центрах України [21].

Паралельно розвивається індустриальний туризм – унікальна форма пізнавальної активності, спрямована на дослідження промислових просторів. Його магістральна мета – безпосереднє спостереження індустриальних ландшафтів, вивчення виробничих процесів та професійних екосистем [23].

Об'єктами такого туризму стають промислові об'єкти, які мають не лише утилітарне, але й пізнавальне значення. У 2022 році особливого розвитку ця

форма туризму набула в Дніпропетровській області – потужному індустріальному регіоні України.

Окрема тенденція – поступова інституціоналізація психологічного туризму (PSY-туризму), який наразі не має формального визнання в законодавстві, проте демонструє стійку динаміку зростання популярності [24].

Науковий фундамент напрямку «Psy-туризм» закладений дослідженнями Л.Г. Буряк, яка розглядає його як інноваційну форму трансформаційного відпочинку з глибоким психологічним контекстом [25].

«Psy-туризм» являє собою унікальну методику особистісного розвитку, що виходить за межі традиційного туристичного досвіду. Його магістральна мета - досягнення внутрішньої цілісності через професійний психологічний супровід та використання відновлювальних ресурсів середовища.

Сучасні туристичні компанії позиціонують «Psy-туризм» як інструмент комплексного відновлення, що включає професійний психологічний супровід, культурно-пізнавальні активності, особистісні трансформаційні практики та інтерактивні психологічні тренінги.

Формати психологічного туризму охоплюють екскурсійні подорожі з психологом, міжнародні психотренінгові програми, еко-туристичні маршрути з психологічним компонентом та урбаністичні психологічні експедиції.

Зростання популярності «Psy-туризму» зумовлений насамперед потребою сучасної людини у психоемоційній реабілітації в умовах постійного стресу та динамічних соціальних трансформацій.

Основні характеристики включають:

- глибинне самопізнання;
- подолання психоемоційного напруження;
- трансформацію особистісної реальності;
- розширення психологічних кордонів [25].

Ключова теза полягає в тому, що психологічний туризм – це не просто відпочинок, а цілісна методика особистісного розвитку, що пропонує унікальний інструментарій самопізнання та внутрішньої гармонізації.

Таким чином, поєднання культурного та психологічного туризму передбачає занурення людини у локальну культуру з метою глибинного вивчення власного внутрішнього потенціалу, розкриття прихованих резервів особистості та набуття унікальних психологічних компетенцій та психологічні тренінги з вивчення культурних архетипів.

На відміну від класичного туризму, цей напрямок фокусується не лише на зовнішній географічній подорожі, але й на внутрішній психологічній мандрівці. Він пропонує короткочасний, але інтенсивний період особистісного розвитку, де кожен учасник отримує інструменти для психоемоційної трансформації.

Ключові практики включають опанування технік медитації, вдосконалення комунікативних навичок, вивчення методів енергетичного дихання та самопізнання, відвідування музеїв з елементами самопізнання, групові рефлексії після культурних подій, аналіз особистісних трансформацій під впливом культурного досвіду, розкриття внутрішнього потенціалу через культурне пізнання. Унікальність підходу полягає в поєднанні подорожі, відпочинку та глибокої психологічної роботи в атрактивних, часто маловідомих дестинаціях.

Цей формат туризму перетворює звичайну подорож на потужний інструмент особистісного зростання, даруючи учасникам не лише враження та спогади, але й суттєві психологічні трансформації.

Висновок до розділу 1

На основі проведеного теоретичного дослідження можна зробити висновок, що культурний туризм є складним та багатограним явищем, яке відіграє важливу роль у сучасному суспільстві. Аналіз різних наукових підходів до визначення поняття «культурний туризм» дозволив сформулювати його як специфічний вид туристичної діяльності, спрямований на пізнання та осмислення культурної спадщини через відвідування історичних пам'яток, музеїв, архітектурних споруд, участь у фестивалях та інших культурних заходах, що сприяє міжкультурній комунікації, збереженню автентичності територій та формуванню ціннісного ставлення до культурного надбання різних народів.

Дослідження законодавчої та нормативної бази регулювання культурного туризму в Україні виявило наявність комплексної системи правових актів, центральне місце в якій посідає Закон України «Про туризм». Особливої актуальності набуває адаптація правового регулювання туристичної діяльності до умов воєнного стану, що передбачає впровадження спеціальних механізмів забезпечення безпеки туристів та захисту їхніх прав.

Аналіз особливостей розвитку туристичної галузі у повоєнний період засвідчив необхідність суттєвої трансформації галузі, яка включатиме не лише відновлення пошкодженої інфраструктури, але й адаптацію до нових безпекових умов та сучасних туристичних стандартів. Важливу роль відіграватимуть інноваційні форми туристичної діяльності, такі як філантуризм, індустриальний та психологічний туризм, які відображають трансформаційні процеси в туристичній сфері України.

Особливого значення набуває розвиток внутрішнього туризму, поява нових напрямків, пов'язаних з воєнно-патріотичною тематикою та історико-меморіальним туризмом. Важливими факторами успішного відновлення галузі стануть міжнародна підтримка, діджиталізація, впровадження сучасних маркетингових технологій та жорстких стандартів безпеки. Трансформація туристичної сфери розглядається не лише як процес відновлення, але й як потужний інструмент національної адаптації, консолідації суспільства та формування нового туристичного іміджу України.

Таким чином, теоретичне дослідження основ культурного туризму та його ролі у повоєнній відбудові демонструє, що ця галузь має значний потенціал для відновлення та розвитку, але потребує комплексного підходу, який враховуватиме як традиційні аспекти культурного туризму, так і нові виклики, пов'язані з післявоєнною реабілітацією країни.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка потенціалу культурного туризму в Україні

Розвиток культурного туризму в Україні є важливим елементом збереження та популяризації національної культурної спадщини. Цей вид туризму сприяє не лише економічному зростанню регіонів, але й підвищенню культурно-освітнього рівня населення, формуванню національної ідентичності та зміцненню міжкультурного діалогу. Україна, маючи багату історичну та культурну спадщину, володіє значними ресурсами для розвитку культурного туризму: численними архітектурними пам'ятками, музеями, історичними місцями, об'єктами нематеріальної культурної спадщини.

Оцінка потенціалу культурного туризму передбачає комплексний аналіз наявних ресурсів, інфраструктури, попиту на культурно-пізнавальні подорожі та факторів, що впливають на їх розвиток. Особливої актуальності це питання набуває в контексті сучасних викликів, коли туристична галузь змушена адаптуватися до нових реалій та шукати інноваційні підходи до організації подорожей. Важливим аспектом такої оцінки є також вивчення регіональних особливостей та можливостей для створення конкурентоспроможного туристичного продукту на основі культурної спадщини.

Детальний аналіз результатів онлайн-опитування щодо подорожей Україною під час війни дозволяє оцінити поточний стан та потенціал розвитку культурного туризму в країні. Незважаючи на складні обставини, інтерес до культурного туризму залишається на високому рівні – 28,4% респондентів визначають відвідування історичних пам'яток і музеїв як пріоритетний вид відпочинку. Це другий за популярністю вид туризму після міських прогулянок, що свідчить про значний потенціал розвитку культурно-пізнавальних подорожей.

При оцінці туристичної активності важливо враховувати сезонність. Дослідження показує, що 47,6% респондентів надають перевагу літнім

подорожам, тоді як на інші сезони припадає значно менша частка туристичної активності: весна – 4,3%, осінь – 2,8%, зима – 2,2%. Водночас 43,2% опитаних зазначають, що сезонність не впливає на їхні подорожі. Це вказує на необхідність розробки стратегій для подолання сезонних коливань у культурному туризмі та створення привабливих пропозицій для міжсезоння.

Ключовими факторами, що впливають на вибір часу подорожі, є відпустка або канікули (56,3%), цінова політика (21,8%) та погодні умови (21,8%). Ці дані важливі для планування розвитку культурного туризму та формування відповідних туристичних продуктів. При виборі місця подорожі туристи звертають особливу увагу на природу (51,5%), цінову доступність (45,7%) та наявність культурної спадщини й історичних пам'яток (35,6%). Це свідчить про потенціал для розвитку комплексних туристичних пропозицій, які поєднують природні та культурні атракції.

Важливим аспектом оцінки потенціалу є аналіз перешкод для розвитку туризму в сучасних умовах. Головними викликами є безпека (57,4%), фінансові обмеження (42,2%) та логістичні проблеми (20,9%). При цьому показово, що 21,1% респондентів свідомо продовжують подорожувати як спосіб економічної підтримки країни, а 23,4% зазначають, що їхнє ставлення до подорожей не змінилося. Це демонструє стійкість попиту на туристичні послуги навіть у складних умовах.

Для розуміння потенціалу розвитку культурного туризму важливо врахувати частоту подорожей. Згідно з опитуванням, 45,3% респондентів здійснили хоча б одну подорож з туристичною метою з початку повномасштабного вторгнення, з них 26% подорожували 1-2 рази, 12% – 3-5 разів, а 7,3% – більше 5 разів. Ці дані свідчать про збереження активного ядра внутрішніх туристів, які можуть стати цільовою аудиторією для розвитку культурного туризму. Особливу увагу варто приділити каналам комунікації з потенційними туристами. Основними джерелами інформації про туристичні дестинації є інтернет (63,3%), соціальні мережі (48,9%) та рекомендації друзів і знайомих (28,2%). Це вказує на необхідність розвитку цифрового маркетингу та

створення якісного онлайн-контенту про культурні пам'ятки та туристичні можливості регіонів [26]. Наведені дані демонструють, що попри наявні виклики, культурний туризм в Україні має значний потенціал для розвитку. Високий інтерес до культурної спадщини, наявність активної туристичної аудиторії та чітке розуміння основних перешкод створюють підґрунтя для розробки ефективних стратегій розвитку цього напрямку туризму.

Географічне положення України створює сприятливі передумови для розвитку культурного туризму та формування конкурентоспроможного туристичного продукту. Розташування в центрі Європи, на перетині важливих транспортних шляхів, забезпечує зручну доступність країни для туристів з різних регіонів світу. Україна має спільні кордони з сімома державами, що створює можливості для розвитку транскордонного туризму та культурного обміну. Особливо важливим є те, що країна межує з країнами Європейського Союзу, що відкриває перспективи для інтеграції у європейський туристичний простір та залучення туристів з розвинених європейських країн.

Внутрішня цілісність території України, незважаючи на її значні розміри, забезпечується ефективною системою транспортних комунікацій та відсутністю значних природних бар'єрів між регіонами. Це дозволяє формувати комплексні туристичні маршрути, що охоплюють різні історико-культурні регіони країни, та пропонувати туристам різноманітні програми відвідування культурних пам'яток. Компактність розташування багатьох історичних та культурних об'єктів у межах окремих регіонів також сприяє ефективній організації туристичних подорожей [27].

Для комплексної оцінки потенціалу культурного туризму в Україні важливо проаналізувати конкретні туристичні об'єкти, які можуть стати основою для розвитку цього напрямку. Центральна Україна, яка вважається місцем зародження української культури, нації та перших державних формацій, має особливе значення в контексті культурного туризму. Цей регіон, що включає Вінницьку, Черкаську, Полтавську, Кіровоградську та Дніпропетровську області, володіє багатою історико-культурною спадщиною та різноманітними

туристичними «магнітами», які приваблюють відвідувачів з різних куточків України та з-за кордону [28].

Розглянемо найважливіші об'єкти культурного туризму Центральної України (табл. 2.1-2.2), які мають значний потенціал для розвитку галузі та можуть стати основою для формування конкурентоспроможного туристичного продукту. Нижче наведено систематизований перелік ключових туристичних об'єктів регіону, згрупованих за областями та типами об'єктів, з описом їх культурно-історичної цінності.

Таблиця 2.1

Культурно-історичні ресурси Центральної України (Вінницька та Черкаська області)

Назва об'єкту	Тип об'єкту	Культурно-історична цінність
Вінницька область		
Лядівський Свято-Усікновенський чоловічий монастир	Релігійна пам'ятка	Унікальний печерний монастир XI століття, висічений у скелях над Дністром
Палац Потоцьких	Архітектурна пам'ятка	Величний палацовий комплекс XVIII-XIX ст., зразок палацової архітектури
Державний історико-культурний заповідник «Буша»	Історико-культурний комплекс	Включає археологічні, архітектурні та мистецькі пам'ятки різних епох
Національний музей-садиба М.І. Пирогова	Музейний комплекс	Меморіальний музей всесвітньо відомого хірурга, унікальний науково-культурний об'єкт
Черкаська область		
Національний дендропарк «Софіївка»	Садово-паркове мистецтво	Унікальний зразок європейського паркового мистецтва кінця XVIII століття
Шевченківський національний заповідник	Історико-культурний заповідник	Комплекс пам'яток, пов'язаних з життям та творчістю Т.Г. Шевченка
Державний історико-культурний заповідник «Трипільська культура»	Археологічний комплекс	Зберігає артефакти трипільської культури, однієї з найдавніших землеробських культур Європи
Кам'янський державний історико-культурний заповідник	Історико-культурний комплекс	Пам'ятки, пов'язані з декабристським рухом та П.І. Чайковським
Резиденція Богдана Хмельницького	Історико-архітектурний комплекс	Відновлена резиденція гетьмана, символ української державності XVII століття

Джерело: складено автором на основі [29, 30]

Вінницька область демонструє потужний потенціал у сфері релігійного та палацового туризму. Наявність унікального скельного монастиря XI століття, величного палацового комплексу Потоцьких та масштабного історико-культурного заповідника «Буша» створює міцну базу для розвитку різноманітних культурно-туристичних програм. Особливу цінність має Національний музей-садиба М.І. Пирогова як об'єкт, що поєднує медичну, наукову та культурну спадщину.

Черкаська область вирізняється багаточисельністю культурної спадщини – від артефактів трипільської культури до пам'яток козацької доби. Особливе місце посідає Шевченківський національний заповідник, що разом з дендропарком «Софіївка» та резиденцією Богдана Хмельницького формує потужний культурно-історичний кластер. Область має унікальну можливість розвивати туристичні маршрути, що охоплюють різні історичні епохи.

Полтавська область (табл. 2.2) є центром збереження та розвитку традиційних українських промислів, що підтверджується наявністю визначних осередків гончарства та килимарства. Поєднання літературно-меморіальних комплексів (музей-заповідник М.В. Гоголя), археологічних пам'яток (заповідник «Більськ») та етнографічних об'єктів створює передумови для розвитку різнопланового культурного туризму. Кіровоградська область, хоча має менше визначних туристичних об'єктів порівняно з іншими областями регіону, володіє унікальними об'єктами, пов'язаними з розвитком українського театрального мистецтва та технічної спадщини.

Таблиця 2.2

Культурно-історичні ресурси Центральної України (Полтавська,
Кіровоградська та Дніпропетровська області)

Назва об'єкту	Тип об'єкту	Культурно-історична цінність
1	2	3
Полтавська область		
Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського	Музейний комплекс	Унікальна колекція історичних та культурних артефактів регіону

Продовження табл. 2.2

1	2	3
Національний музей-заповідник М.В. Гоголя	Літературно-меморіальний комплекс	Садиба, пов'язана з життям та творчістю М.В. Гоголя
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному	Етнографічний комплекс	Центр збереження та розвитку традиційного українського гончарства
Містечко Решетилівка	Центр народних промислів	Осередок українського килимарства та вишивки
Історико-культурний заповідник «Більськ»	Археологічний комплекс	Найбільше укріплене поселення скіфського часу в Європі
Кіровоградська область		
Заповідник-музей І.К. Тобілевича (Карпенка-Карого) «Хутір Надія»	Літературно-меморіальний комплекс	Садиба родини Тобілевичів, центр розвитку українського театру
Вузькоколійка (м. Гайворон)	Історико-технічна пам'ятка	Унікальна діюча вузькоколійна залізниця початку XX століття
Дніпропетровська область		
Петриківський музей етнографії	Етнографічний комплекс	Центр всесвітньо відомого петриківського розпису
Свято-Троїцький Кафедральний собор	Релігійна пам'ятка	Визначна архітектурна пам'ятка козацького бароко XVIII століття
Свято-Миколаївський Самарський монастир	Релігійний комплекс	Історичний козацький монастир XVII століття
Свято-Троїцький собор (м. Новомосковськ)	Релігійна пам'ятка	Унікальний дерев'яний храм козацької доби, збудований без жодного цвяха

Джерело: складено автором на основі [31, 32, 33-36]

Заповідник-музей «Хутір Надія» та історична вузькоколійка в Гайвороні є важливими елементами культурно-туристичного потенціалу області.

Дніпропетровська область презентує багату релігійну архітектуру козацької доби та є центром унікального петриківського розпису. Наявність визначних культових споруд, зокрема дерев'яного Свято-Троїцького собору в Новомосковську, та етнографічного музею створює основу для розвитку як релігійного, так і культурно-пізнавального туризму. Аналіз туристичних об'єктів Західної України свідчить про виняткове багатство та різноманітність культурної спадщини регіону (табл. 2.3-2.5).

Волинська область зосереджує унікальні пам'ятки середньовічної архітектури, що представляють різні історичні епохи – від давньоруського

періоду до пізнього середньовіччя. Особливу цінність мають замкові комплекси, які відображають багату історію регіону та його стратегічне значення.

Таблиця 2.3

Культурно-історичні ресурси Західної України (Волинська, Івано-Франківська та Закарпатська області)

Назва об'єкту	Тип об'єкту	Культурно-історична цінність
Волинська область		
Державний історико-культурний заповідник «Стародавній Володимир»	Історико-архітектурний комплекс	Комплекс пам'яток давньоруського періоду та середньовіччя
Історико-культурний заповідник «Старий Луцьк»	Історико-архітектурний комплекс	Середньовічний замковий комплекс, пам'ятки архітектури XIII-XVIII ст.
Олицький замок	Архітектурна пам'ятка	Унікальний замково-палацовий комплекс XVI століття
Івано-Франківська область		
Національний заповідник «Давній Галич»	Історико-архітектурний заповідник	Комплекс пам'яток давньоруського міста Галича
Гошівський монастир	Релігійна пам'ятка	Визначний духовний центр з унікальною архітектурою
Музей Писанки в Коломиї	Музейний комплекс	Унікальна колекція українського писанкарства
Центр карпатської культури	Етнографічний комплекс	Осередок збереження гуцульської культури та традицій
Манявський скит	Релігійно-історичний комплекс	Старовинний православний монастир XVII століття
Закарпатська область		
Ужгородський замок	Історико-архітектурний комплекс	Середньовічний замок з багатою історією та музейною експозицією
Замок «Паланок»	Історико-архітектурна пам'ятка	Один з найкраще збережених середньовічних замків України
Фортеця «Сент-Міклош»	Історико-архітектурна пам'ятка	Унікальний зразок середньовічної фортифікаційної архітектури
Замок графів Шенборнів	Палацовий комплекс	Мисливський палац XIX століття з елементами астрономічного календаря

Джерело: складено автором на основі [37-38, 39, 40]

Івано-Франківська область вирізняється поєднанням визначних історичних пам'яток, сакральних споруд та осередків традиційної культури. Тут гармонійно

представлені як давньоруська спадщина Галича, так і унікальні зразки гуцульської культури та мистецтва.

Закарпатська область демонструє багату замкову спадщину, що відображає її складну та багатогранну історію. Кожен із замків має свої унікальні архітектурні особливості та історичне значення, що робить область привабливою для любителів середньовічної архітектури.

Львівська область відзначається винятковою концентрацією об'єктів сакральної архітектури, особливо дерев'яних церков, включених до списку ЮНЕСКО. Поєднання замкової та церковної архітектури створює потужний потенціал для розвитку культурного туризму.

Таблиця 2.4

Культурно-історичні ресурси Західної України (Львівська та Рівненська області)

Назва об'єкту	Тип об'єкту	Культурно-історична цінність
Львівська область		
Жовківський замок	Історико-архітектурна пам'ятка	Резиденція польських королів XVII століття
Церква св. Юри (м. Дрогобич)	Сакральна архітектура	Унікальний зразок дерев'яної архітектури XVI століття, об'єкт ЮНЕСКО
Церква св. Трійці (м. Жовква)	Сакральна архітектура	Визначна пам'ятка сакральної архітектури XVII століття
Церква Собору Пресвятої Богородиці	Сакральна архітектура	Дерев'яна церква XVIII століття, об'єкт ЮНЕСКО
Церква св. Духа (с. Потелич)	Сакральна архітектура	Унікальна дерев'яна церква XVI століття, об'єкт ЮНЕСКО
Рівненська область		
Національний історико-меморіальний заповідник «Поле берестецької битви»	Історико-меморіальний комплекс	Місце знаменитої битви 1651 року
Дубенський замок	Історико-архітектурний комплекс	Фортифікаційна споруда XV-XVII століть
Острозький замок	Історико-архітектурний комплекс	Резиденція князів Острозьких, центр української культури XVI століття
Культурно-археологічний центр «Пересопниця»	Археологічний комплекс	Місце створення Пересопницького Євангелія

Джерело: складено автором на основі [41, 42]

Рівненська область багата на історико-культурні пам'ятки різних епох: від середньовічних замків до місць визначних історичних подій. Особливу цінність мають об'єкти, пов'язані з розвитком української культури та державності

Тернопільська область презентує визначні зразки оборонної та палацової архітектури, а також значущі релігійні комплекси. Різноманіття архітектурних стилів та історичних періодів створює унікальну туристичну привабливість регіону.

Таблиця 2.5

Культурно-історичні ресурси Західної України (Тернопільська та Чернівецька області)

Назва об'єкту	Тип об'єкту	Культурно-історична цінність
Тернопільська область		
Комплекс замку Синявських	Історико-архітектурний комплекс	Унікальний замковий комплекс XVI-XVIII століть
Теребовлянський замок	Історико-архітектурна пам'ятка	Середньовічний оборонний замок XIII-XVII століть
Вишнівецький палацово-парковий комплекс	Палацовий ансамбль	Резиденція князів Вишневецьких XVIII століття
Почаївська лавра	Релігійний комплекс	Визначний духовний центр з унікальною архітектурою XVI-XIX століть
Чернівецька область		
Чернівецький національний університет	Архітектурний комплекс	Шедевр неоромантичної архітектури, об'єкт ЮНЕСКО
Хотинська фортеця	Історико-архітектурний комплекс	Середньовічна фортеця XIII-XV століть
Село Біла Криниця	Історико-культурний комплекс	Центр старообрядницької культури
Садиба-музей Івана Миколайчука	Меморіальний комплекс	Музей видатного українського актора та режисера

Джерело: складено автором на основі [43, 44]

Чернівецька область вирізняється наявністю об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО та унікальних історико-культурних комплексів, що відображають багатокультурну спадщину регіону та його історичне значення.

Південна частина України також вирізняється багатою культурною спадщиною (табл. 2.6). Запорізька область вирізняється багатою козацькою спадщиною, зосередженою насамперед на острові Хортиця, та унікальними археологічними пам'ятками різних епох. Поєднання скіфських старожитностей,

козацької історії та палацової архітектури XIX століття створює різнопланову базу для розвитку культурного туризму.

Миколаївська область зберігає визначні пам'ятки античної доби, серед яких особливе місце посідає «Ольвія». Наявність археологічних комплексів різних епох та релігійних пам'яток формує потенціал для розвитку історико-культурного туризму.

Таблиця 2.6

Культурно-історичні ресурси Південної України

Назва об'єкту	Тип об'єкту	Культурно-історична цінність
Запорізька область		
Національний заповідник «Хортиця»	Історико-культурний комплекс	Унікальний комплекс пам'яток козацької доби, природних та археологічних об'єктів
Запорізький обласний краєзнавчий музей	Музейний комплекс	Багата колекція історичних артефактів регіону
«Кам'янське городище»	Археологічний комплекс	Столиця Скіфського царства IV-III ст. до н.е.
Історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова»	Архітектурний комплекс	Унікальний палацовий ансамбль кінця XIX століття
Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила»	Археологічний комплекс	Унікальна пам'ятка первісного мистецтва
Миколаївська область		
Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія»	Археологічний комплекс	Залишки античного міста-держави
Городище бронзового віку «Дикий сад»	Археологічний комплекс	Унікальна пам'ятка бронзового віку
Пелагіївський монастир	Релігійний комплекс	Історичний православний монастир
Одеська область		
Історичний центр Одеси	Архітектурний ансамбль	Унікальний комплекс архітектури XIX століття, об'єкт ЮНЕСКО
Аккерманська (Білгород-Дністровська) фортеця	Історико-архітектурний комплекс	Найбільша фортеця України XIII-XV століть
Етно-парк «Нью-Васюки»	Етнографічний комплекс	Центр збереження місцевих традицій та культури
Херсонська область		
Нова Каховка	Історико-архітектурний комплекс	Унікальний зразок радянського містобудування 1950-х років

Джерело: складено автором на основі [44, 45, 46, 47]

Одеська область презентує унікальну архітектурну спадщину XIX століття в історичному центрі Одеси та середньовічну фортифікаційну архітектуру. Поєднання міської архітектури, фортифікаційних споруд та етнографічних комплексів створює різноманітну туристичну пропозицію. Варто зазначити, що історичний центр Одеси був включений до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у січні 2023 року, що стало визначною подією для України в умовах повномасштабної війни. Це рішення не лише підкреслило виняткову універсальну цінність архітектурного ансамблю міста XIX століття, але й продемонструвало міжнародну підтримку збереження культурної спадщини України в період військової агресії. Включення історичного центру Одеси до списку ЮНЕСКО значно підвищує туристичний потенціал міста та створює додаткові можливості для розвитку культурного туризму в післявоєнний період.

Херсонська область, хоча має менше визначних історико-культурних пам'яток, представляє цікавий зразок радянського містобудування, що може бути цікавим для специфічної категорії туристів.

Аналіз культурних туристичних об'єктів Східної України демонструє специфіку історико-культурного розвитку регіону (табл. 2.7). Харківська область вирізняється багатоманітною архітектурною спадщиною різних епох та стилів – від палацово-паркових ансамблів XIX століття до модерністської архітектури XX століття. Особливу цінність становлять меморіальні музеї, присвячені видатним діячам культури, що робить область привабливою для культурно-пізнавального туризму.

Донецька область, попри складну безпекову ситуацію, має унікальні об'єкти, що поєднують природну та культурну спадщину. Особливе місце посідають печерні монастирі «Святих гір» та індустріальна спадщина регіону, представлена, зокрема, соляними шахтами Соледару, які, на жаль, зазнали руйнувань внаслідок військової агресії. Луганська область зберігає унікальні пам'ятки, пов'язані з історією конярства та козацькими традиціями. Деркульський кінний завод як архітектурний та історичний комплекс та Козачий

кінний театр представляють особливий напрямок культурної спадщини регіону. Проте, через бойові дії доступ до багатьох об'єктів наразі обмежений.

Таблиця 2.7

Культурно-історичні ресурси Східної України

Назва об'єкту	Тип об'єкту	Культурно-історична цінність
Харківська область		
Парк-пам'ятка «Наталіївка»	Садово-парковий комплекс	Унікальний архітектурно-парковий ансамбль початку XX століття
Шарівський палацово-парковий комплекс	Архітектурний ансамбль	Видатна пам'ятка палацової архітектури XIX століття
Будинок державної промисловості (Держпром)	Архітектурна пам'ятка	Шедевр конструктивізму, символ модерної архітектури
Художньо-меморіальний музей І.Ю. Репіна	Музейний комплекс	Музей всесвітньо відомого художника

Джерело: складено автором на основі [48]

Варто зазначити, що туристичний потенціал Східної України наразі не може бути повністю реалізований через військову агресію та окупацію частини територій, що суттєво обмежує можливості розвитку культурного туризму в регіоні.

Аналіз культурних туристичних об'єктів Північної України виявляє багату історико-культурну спадщину регіону (табл. 2.8-2.9).

Житомирська область поєднує різноманітні за тематикою та часом створення об'єкти: від древлянської архітектури до сучасного музею космонавтики. Особливу цінність мають палацово-паркові комплекси та релігійні споруди, що відображають різні етапи історичного розвитку регіону.

Таблиця 2.8

Культурно-історичні ресурси Північної України (Житомирська та Київська області)

Назва об'єкту	Тип об'єкту	Культурно-історична цінність
Житомирська область		
1	2	3
Національний музей космонавтики ім. С.П. Корольова	Музейний комплекс	Унікальна колекція з історії космонавтики
Замок-музей «Радомисль»	Історико-культурний комплекс	Відреставрована папірня XVII століття з музеєм української домашньої ікони

Продовження табл. 2.8

1	2	3
Садиба Терещенко-Уварових	Архітектурний комплекс	Палацовий ансамбль XIX століття
Історичний комплекс «Кляштор Босих Кармелітів»	Релігійно-історичний комплекс	Монастирський комплекс XVII століття
Василівська церква та монастирські споруди	Сакральна архітектура	Унікальний зразок древлянської архітектури XII століття
Київська область		
Собор Софія Київська	Сакральна архітектура	Пам'ятка XI століття, об'єкт ЮНЕСКО
Києво-Печерська Лавра	Монастирський комплекс	Найдавніший монастир Київської Русі, об'єкт ЮНЕСКО
Національний музей народної архітектури та побуту України	Музейний комплекс	Найбільший в Україні музей під відкритим небом
Парк «Київська Русь»	Історико-культурний комплекс	Реконструкція середньовічного Києва
Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»	Музейний комплекс	Унікальне зібрання музеїв різної тематики
Державний дендрологічний парк «Олександрія»	Садово-паркове мистецтво	Найбільший архітектурно оформлений парк України

Джерело: складено автором на основі [49, 50, 51]

Київська область, як історичний центр Київської Русі, володіє унікальними пам'ятками світового значення. Наявність об'єктів ЮНЕСКО, масштабних музейних комплексів та історичних реконструкцій створює потужний потенціал для розвитку різних напрямків культурного туризму.

Таблиця 2.9

Культурно-історичні ресурси Північної України

Назва об'єкту	Тип об'єкту	Культурно-історична цінність
1	2	3
Сумська область		
Державний історико-культурний заповідник «Посулля»	Історико-культурний комплекс	Комплекс пам'яток різних історичних епох
Троїцький собор в м. Суми	Сакральна архітектура	Визначна пам'ятка українського бароко
Музейно-виставковий центр «Тростянецький»	Історико-культурний комплекс	Садиба-музей з унікальною архітектурою

Продовження табл. 2.9

1	2	3
Поле Конотопської битви	Історико-меморіальний комплекс	Місце знаменитої битви 1659 року
Чернігівська область		
Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній»	Історико-архітектурний комплекс	Унікальний ансамбль пам'яток давньоруської доби
Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця»	Історико-культурний комплекс	Резиденція гетьманів України XVII-XVIII століть
Національний історико-культурний заповідник «Качанівка»	Палацово-парковий комплекс	Визначний зразок палацово-паркової архітектури
Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник	Історико-культурний комплекс	Комплекс пам'яток, пов'язаних зі «Словом о полку Ігоревім»

Джерело: складено автором на основі [52, 53]

Сумська область презентує багату козацьку спадщину та визначні зразки української барокової архітектури. Поєднання історичних місць, пов'язаних з військовою історією, та архітектурних пам'яток формує цікаву туристичну пропозицію.

Чернігівська область відзначається високою концентрацією пам'яток різних історичних епох – від давньоруської доби до козацького періоду. Наявність добре збережених архітектурних ансамблів та заповідників створює сприятливі умови для розвитку культурно-пізнавального туризму.

Отже, Україна демонструє значний потенціал для розвитку культурного туризму, що підтверджується низкою факторів. По-перше, це наявність багатої та різноманітної культурної спадщини, представленої у всіх регіонах країни: від античних пам'яток Півдня до середньовічних замків Заходу, від козацьких святинь Центру до модерністської архітектури Сходу. Особливу цінність становлять об'єкти світової спадщини ЮНЕСКО, які підкреслюють міжнародне значення українських культурних пам'яток.

Водночас існують певні виклики, які потребують вирішення: сезонність туристичної активності, безпекові обмеження (особливо в умовах війни), фінансові та логістичні проблеми. Проте наявність активної туристичної

аудиторії, розвинутої цифрової інфраструктури для комунікації з потенційними туристами та розуміння основних перешкод створюють підґрунтя для розробки ефективних стратегій подолання цих викликів.

Особливо важливим є те, що кожен регіон України має свою унікальну культурну специфіку та туристичні об'єкти, що дозволяє розвивати різні напрямки культурного туризму: релігійний, замковий, етнографічний, індустриальний, археологічний тощо. Це створює можливості для формування різноманітних туристичних продуктів, орієнтованих на різні цільові аудиторії.

Таким чином, при належному розвитку інфраструктури, вирішенні безпекових питань та впровадженні ефективних маркетингових стратегій, культурний туризм може стати одним із ключових напрямків розвитку туристичної галузі України та важливим фактором економічного зростання регіонів.

2.2. Дослідження інфраструктури культурного туризму та її сучасного стану

Дослідження інфраструктури культурного туризму та її сучасного стану є важливим аспектом у розумінні потенціалу розвитку туристичної галузі України. Інфраструктура культурного туризму включає не лише об'єкти культурної спадщини, але й супутні елементи, які забезпечують комфортне перебування туристів: транспортне сполучення, заклади розміщення та харчування, інформаційні центри тощо. В умовах воєнного стану особливої актуальності набуває оцінка стану туристичної інфраструктури та її спроможності забезпечувати потреби відвідувачів.

Для успішного розвитку туристичної індустрії в Україні необхідний приплив інвестицій, як вітчизняних, так і іноземних. Особливо це стосується розвитку інфраструктури мережі готелів туристичного класу та малих готелів, а також мотелів, розташованих на дорогах державного значення [54].

Для розуміння комплексної структури туристичної інфраструктури України доцільно розглянути її основні складові елементи, які забезпечують функціонування культурного туризму та створюють умови для комфортного перебування туристів. У таблиці 2.10 систематизовано ключові компоненти туристичної інфраструктури та наведено їх характеристики.

Таблиця 2.10

Складові туристичної інфраструктури України

Елемент інфраструктури	Характеристика
Транспортна інфраструктура	Мережа доріг, залізничних шляхів, аеропортів, морських та річкових портів
Заклади розміщення	Готелі, санаторії, рекреаційні центри, хостели
Заклади харчування	Ресторани, кафе, їдальні, кейтерингові служби
Туристичні підприємства	Туроператори, турагентства, інформаційні центри
Об'єкти туристичного показу	Музеї, пам'ятки історії та архітектури, культурні центри
Інформаційна інфраструктура	Системи бронювання, інформаційні портали, вказівники

Джерело: складено автором на основі [55]

Як видно з наведеної таблиці, туристична інфраструктура є складною системою взаємопов'язаних елементів, кожен з яких виконує важливу функцію у забезпеченні якісного туристичного досвіду. Особливе значення для культурного туризму мають об'єкти туристичного показу та інформаційна інфраструктура, які безпосередньо впливають на доступність та привабливість культурних пам'яток для відвідувачів. Ефективне функціонування всіх компонентів інфраструктури є необхідною умовою для сталого розвитку культурного туризму в Україні.

Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України через військову агресію, станом на лютий 2023 року складає \$143,8 млрд. З них на культуру, туризм і спорт припадає \$2,2 млрд (1,53% від загальної суми збитків). Пошкоджено понад 380 пам'яток культури та 30 музеїв. Особливо постраждала туристична інфраструктура в східних та південних регіонах країни [56].

Кожна область має свої особливості функціонування туристичної інфраструктури, пов'язані з безпековою ситуацією. Найактивніше туристична інфраструктура функціонує в західних областях України, де спостерігається

відновлення екскурсійних турів до музеїв та замків, які через воєнний стан довгий час не працювали [57].

Можна відзначити, що через військові дії значно постраждала транспортна інфраструктура – пошкоджено понад 25 тис. км доріг державного та місцевого значення та 344 мости. Станом на 2022 рік було відновлено проїзд через 78 мостів, найбільше у Київській та Чернігівській областях.

Важливим аспектом оцінки сучасного стану туристичної інфраструктури є аналіз відновлювальних робіт у постраждалих від військових дій регіонах. Особлива увага приділяється відновленню транспортної інфраструктури, зокрема мостів та шляхів сполучення, що є критично важливим для функціонування туристичної галузі. У таблиці 2.11 представлено дані щодо відновлення транспортних об'єктів у різних областях України.

Таблиця 2.11

Відновлення транспортної інфраструктури по областях

Область	Кількість відновлених об'єктів	Загальна кількість пошкоджених об'єктів
Київська	20	24
Чернігівська	20	27
Миколаївська	1	-
Харківська	1	-

Джерело: складено автором на основі [56]

Інфраструктура культурного туризму має враховувати нові вимоги безпеки:

- наявність бомбосховищ чи укриттів на туристичних маршрутах;
- віддаленість від критичної інфраструктури;
- дотримання комендантської години (зазвичай з 23:00 до 05:00);
- обмеження щодо відвідування лісів, водойм та гірських маршрутів [31].

Зазначається важливість розвитку інформаційної інфраструктури.

Основними каналами комунікації з туристами є:

- інтернет (63,3% користувачів);
- соціальні мережі (48,9%);
- рекомендації друзів і знайомих (28,2%) [50]

Важливим елементом інфраструктури є заклади розміщення. За законодавством, у готелях та пансіонатах має бути не менше 10% номерів, обладнаних з урахуванням потреб людей з інвалідністю. Облаштування такого номеру коштує на 10-20% більше за стандартний.

Для покращення туристичної інфраструктури необхідно:

- удосконалення чинного законодавства щодо розвитку туризму;
- прийняття нормативно-правової бази щодо класифікації засобів розміщення;
- впровадження єдиного туристичного підтвердження та ваучера;
- розробка механізмів контролю за якістю послуг [54].

Особливу роль у розвитку туристичної інфраструктури відіграє цифровізація галузі. Впровадження цифрових технологій допомагає оптимізувати бізнес-процеси та створювати нові послуги. Розвиток онлайн-сервісів для бронювання, віртуальних турів та цифрових гідів стає все більш актуальним в умовах сучасних викликів [56].

Для комплексного дослідження інфраструктури культурного туризму важливо проаналізувати динаміку розвитку суміжних ринків послуг, які безпосередньо впливають на якість та доступність культурного туризму в Україні. Особливу увагу варто приділити діяльності туристичних підприємств, які формують та реалізують культурно-пізнавальні тури; закладам культури (бібліотекам, музеям, архівам), що є основними об'єктами показу в культурному туризмі; установам у сфері творчості, мистецтва та розваг, які забезпечують культурну складову туристичного продукту; закладам харчування та розміщення, що формують базову інфраструктуру для прийому туристів.

Аналіз обсягів реалізації послуг у цих сферах дозволяє оцінити не лише загальний стан туристичної інфраструктури, але й виявити тенденції розвитку окремих її складових, їх взаємозв'язок та вплив зовнішніх факторів на функціонування галузі в цілому. Динаміка показників за 2010-2023 роки відображає як періоди стабільного зростання, так і кризові явища, викликані

різними чинниками, включаючи військову агресію та пандемію COVID-19. Розглянемо детальніше показники кожної зі сфер.

Розглянемо детальніше динаміку обсягів реалізованих послуг туристичних підприємств як ключових суб'єктів у формуванні та просуванні продуктів культурного туризму (рис. 2.1). Їх діяльність безпосередньо впливає на доступність культурних пам'яток для відвідувачів та формування туристичних маршрутів, що включають об'єкти культурної спадщини.

Рис. 2.1. Обсяг реалізованих послуг туристичними підприємствами, 2010-2023 рр.

Джерело: складено та розраховано автором на основі [58]

Аналіз динаміки обсягів реалізованих послуг туристичних підприємств за 2010-2023 роки демонструє складну траєкторію розвитку галузі. З 2010 по 2012 рік спостерігалось стрімке зростання показників – з 1,48 млрд. грн. до 4,02 млрд. грн., що свідчить про активний розвиток туристичного ринку. Однак у 2014 році відбувся різкий спад на 31,79% через початок військового конфлікту на сході України.

Період 2015-2019 років характеризувався стабільним зростанням галузі, досягнувши піку в 2019 році з показником 9,77 млрд. грн. Проте пандемія COVID-19 спричинила значне падіння у 2020 році – на 52,24%. Показовим є відновлення галузі у 2021 році, коли обсяг реалізованих послуг зріс на 135,46% до 10,99 млрд. грн., що стало історичним максимумом. Повномасштабне вторгнення у 2022 році призвело до катастрофічного падіння показників на

84,30% – до 1,73 млрд. грн. У 2023 році спостерігається певне відновлення – зростання на 20,22% до 2,07 млрд. грн., проте це все ще значно нижче довоєнного рівня.

Динаміка свідчить про високу вразливість туристичної галузі до зовнішніх факторів та необхідність розробки механізмів підвищення її стійкості до кризових явищ. Водночас, здатність галузі до швидкого відновлення після криз (що продемонстровано зростанням у 2021 році після пандемії) дає підстави для оптимістичних прогнозів щодо її відновлення після завершення військових дій.

Важливою складовою інфраструктури культурного туризму є заклади культури – бібліотеки, архіви, музеї та інші установи, які виступають не лише об'єктами туристичного показу, але й зберігачами культурної спадщини та просвітницькими центрами. Динаміка їх економічних показників відображає загальний стан культурної інфраструктури та її доступність для туристів (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Обсяг реалізованих послуг закладами культури (бібліотек, архівів, музеїв та інших), 2010-2023 рр.

Джерело: складено та розраховано автором на основі [58]

Аналіз обсягів реалізованих послуг закладів культури за 2010-2023 роки виявляє нерівномірну динаміку розвитку. З 2010 по 2012 рік спостерігалася суттєве зростання – з 76,27 млн. грн. до 126,56 млн. грн. (приріст на 51,59% у 2012 році). Проте у 2013-2014 роках відбувся спад, особливо помітний у 2014 році (-32,29%), що пов'язано з початком військового конфлікту на сході України.

Період 2015-2018 років характеризувався стабільним зростанням показників. Особливо значним було збільшення обсягів реалізації у 2015 році (+57%) та 2017 році (+55,41%). У 2018 році обсяг реалізованих послуг досяг 269 млн грн. На жаль, дані за 2019-2020 роки є закритими, що ускладнює аналіз впливу пандемії COVID-19 на функціонування закладів культури.

У 2021 році галузь демонструвала високі показники з обсягом реалізації 449,04 млн грн. Однак військова агресія у 2022 році призвела до значного падіння (-45,37%) до 245,29 млн. грн. Позитивним є відновлення у 2023 році, коли обсяг реалізованих послуг зріс на 55,90% до 382,40 млн. грн., що свідчить про поступову адаптацію закладів культури до роботи в умовах воєнного стану.

Динаміка відображає не лише економічні аспекти функціонування закладів культури, але й їх здатність підтримувати свою діяльність у складних умовах. Важливо відзначити, що навіть у кризові періоди заклади культури продовжують працювати, зберігаючи свою роль як важливих об'єктів культурного туризму та центрів збереження національної спадщини.

Аналіз діяльності у сфері творчості, мистецтва та розваг є важливим для розуміння стану культурної складової туристичної інфраструктури, оскільки ці заклади формують унікальний культурний продукт, підвищують атрактивність туристичних дестинацій та збагачують враження відвідувачів від культурного туризму (рис. 2.3).

Динаміка обсягів реалізованих послуг у сфері творчості, мистецтва та розваг за 2010-2023 роки демонструє загальну тенденцію до зростання з періодичними спадами під час кризових явищ. Період 2010-2013 років характеризувався стабільним зростанням – з 366,26 млн. грн. до 766,08 млн. грн., з найбільшим приростом у 2011 році (43,33%). У 2014 році відбувся спад на 21,71% через початок військового конфлікту на сході України.

Особливо динамічним був період 2015-2019 років, коли галузь демонструвала стабільне зростання. Значний приріст спостерігався у 2015 році (69,60%), 2017 році (44,44%) та 2018 році (45,28%). До 2019 року обсяг реалізованих послуг досяг 3,15 млрд. грн. Пандемія COVID-19 призвела до

падіння показників у 2020 році на 19,48%, проте вже у 2021 році відбулося потужне відновлення з приростом 65,45% до рекордних 4,20 млрд. грн.

Рис. 2.3. Обсяг реалізованих послуг у сфері творчості, мистецтва та розваг, 2010-2023 рр.

Джерело: складено та розраховано автором на основі [58]

Повномасштабне вторгнення у 2022 році спричинило драматичне падіння показників на 85,04% – до 628,68 млн. грн. Втім, у 2023 році спостерігається відновлення галузі з приростом 56,38% до 983,13 млн. грн, що свідчить про поступову адаптацію закладів культури та мистецтва до роботи в умовах воєнного стану. Показники відображають високу вразливість сфери культури та мистецтва до зовнішніх загроз, але водночас демонструють її значну відновлювальну здатність. Важливо відзначити, що навіть у складних умовах заклади культури та мистецтва продовжують свою діяльність, зберігаючи свою роль як важливих елементів культурного туризму та центрів збереження національної культурної ідентичності.

Розвиток закладів харчування є невід'ємною складовою туристичної інфраструктури, оскільки вони не лише забезпечують базові потреби туристів, але й представляють гастрономічну культуру регіонів, що є важливим елементом культурного туризму (рис. 2.4). Заклади харчування часто стають майданчиками для презентації національних кулінарних традицій та проведення культурних заходів.

Рис. 2.4. Обсяг реалізованих послуг у ресторанній сфері та надання послуг мобільного харчування, 2010-2023 рр.

Джерело: складено та розраховано автором на основі [58]

Аналіз динаміки обсягів реалізованих послуг закладів харчування за 2010-2023 роки показує стійку тенденцію до зростання з короткими періодами спаду під час кризових явищ. З 2010 по 2013 рік спостерігалось стабільне зростання показників – з 7,09 млрд. грн. до 15,51 млрд. грн., з найбільшим приростом у 2012 році (50,52%). У 2014 році відбувся спад на 19,26% через початок військового конфлікту на сході України.

Період 2015-2019 років характеризувався потужним і стабільним зростанням галузі. Щорічний приріст становив від 24,95% до 35,05%, що свідчить про активний розвиток ресторанного бізнесу. До 2019 року обсяг реалізованих послуг досяг 47,95 млрд. грн. Під час пандемії COVID-19 у 2020 році спад був відносно незначним (-4,65%), що демонструє високу адаптивність галузі до кризових умов через впровадження послуг доставки та інших інноваційних рішень.

У 2021 році відбулося потужне відновлення галузі з приростом 57,65% до рекордних 72,09 млрд. грн. Проте військова агресія у 2022 році призвела до різкого падіння показників на 78,39% – до 15,58 млрд грн. Значним досягненням є відновлення галузі у 2023 році, коли обсяг реалізованих послуг зріс майже вдвічі (+99,48%) до 31,08 млрд. грн., що свідчить про високу життєздатність ресторанного бізнесу та його здатність адаптуватися до складних умов.

Така динаміка відображає не лише економічну стійкість закладів харчування, але й їх важливу роль у підтримці туристичної інфраструктури та збереженні культурних традицій. Здатність галузі до швидкого відновлення та адаптації є важливим фактором для подальшого розвитку культурного туризму в Україні.

Аналіз діяльності засобів розміщення є критично важливим для оцінки стану туристичної інфраструктури, оскільки саме ці заклади забезпечують базові умови для перебування туристів під час культурно-пізнавальних подорожей (рис. 2.5). Особливу роль відіграють засоби розміщення, розташовані поблизу визначних культурних пам'яток та історичних місць.

Рис. 2.5. Обсяг реалізованих послуг засобів розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання, 2010-2023 рр.

Джерело: складено та розраховано автором на основі [58]

Аналіз динаміки обсягів реалізованих послуг засобів розміщення за 2010-2023 роки демонструє складну траєкторію розвитку галузі. Період 2010-2013 років характеризувався відносною стабільністю з незначними коливаннями – обсяг послуг коливався в межах 1,34-1,46 млрд. грн. Суттєвий спад відбувся у 2014 році (-35,70%) через початок військового конфлікту на сході України, коли показник знизився до 880,33 млн. грн.

З 2015 по 2019 рік спостерігалось стабільне зростання галузі. Щорічний приріст становив від 10,97% до 32,78%, що свідчить про поступове відновлення довіри туристів та розвиток внутрішнього туризму. У 2019 році було досягнуто

показника 2,74 млрд грн. Пандемія COVID-19 спричинила спад у 2020 році на 13,93%, проте вже у 2021 році відбулося рекордне зростання на 93,17% до 4,55 млрд. грн.

Військова агресія у 2022 році завдала нищівного удару галузі, призвівши до падіння показників на 91,56% – до 384 млн. грн. Ситуація продовжила погіршуватися у 2023 році, коли обсяг реалізованих послуг знизився ще на 24,26% до 290,84 млн. грн., що є найнижчим показником за весь досліджуваний період.

Поточна динаміка свідчить про надзвичайну вразливість сфери розміщення до зовнішніх загроз та її тісну залежність від безпекової ситуації в країні. Особливо критичним є поточний стан галузі, коли обсяги реалізації послуг впали до рівня, що становить лише 6,39% від показників 2021 року. Це створює серйозні виклики для відновлення туристичної інфраструктури та потребує розробки спеціальних заходів підтримки галузі в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

За результатами проведеного дослідження інфраструктури культурного туризму та її сучасного стану можна зробити висновок про значний негативний вплив військової агресії на всі складові туристичної інфраструктури України. Аналіз динаміки основних показників за 2010-2023 роки демонструє, що після періоду стабільного розвитку та успішного відновлення після пандемії COVID-19, галузь зазнала катастрофічного падіння у 2022 році.

Попри певні позитивні тенденції відновлення окремих секторів у 2023 році, загальний стан туристичної інфраструктури залишається критичним і потребує комплексного підходу до відновлення. Особливої уваги потребує адаптація інфраструктури до нових безпекових вимог, розвиток цифрових сервісів та впровадження сучасних стандартів якості послуг.

Подальший розвиток інфраструктури культурного туризму вимагає значних інвестицій, вдосконалення нормативно-правової бази та розробки спеціальних заходів підтримки галузі як в умовах воєнного стану, так і в період післявоєнного відновлення.

2.3. Міжнародний досвід використання культурного туризму для відновлення туристичної активності після кризових ситуацій

Військові конфлікти та кризові ситуації завдають значної шкоди туристичній галузі будь-якої країни, суттєво впливаючи на її культурну спадщину та туристичну інфраструктуру. Проте світовий досвід демонструє, що за умови правильно обраної стратегії відновлення, туристична активність не лише відновлюється, але й може досягти нового рівня розвитку. Особливу роль у цьому процесі відіграє культурний туризм, який часто стає рушійною силою відродження туристичного потенціалу постраждалих територій.

Аналіз міжнародного досвіду показує, що успішне відновлення туристичної активності через розвиток культурного туризму вимагає комплексного підходу, який враховує як збереження культурної спадщини, так і створення нових туристичних атракцій. Різні країни, що пережили військові конфлікти та кризові ситуації, демонструють різноманітні підходи до відновлення своєї туристичної привабливості, при цьому культурна складова часто стає ключовим елементом їхніх стратегій відродження. Розглянемо найбільш показові приклади такого досвіду в табл. 2.12.

Узагальнюючи представлений в таблиці міжнародний досвід відновлення туристичної галузі після кризових ситуацій, можна виокремити ряд ключових факторів успіху. Насамперед, варто відзначити, що країни, які досягли значних результатів у відновленні туристичної активності, застосовували стратегію диверсифікації туристичного продукту, уникаючи концентрації на окремому виді туризму.

Суттєву роль у процесі відновлення відіграло активне залучення іноземних інвестицій, що супроводжувалося проведенням масштабних PR-кампаній для формування позитивного туристичного іміджу постконфліктних територій. Особливу увагу було приділено ефективному використанню наявних природних та культурних ресурсів, що дозволило створити унікальні туристичні пропозиції, здатні привернути увагу міжнародної туристичної спільноти.

Таблиця 2.12

Міжнародний досвід відновлення туристичної активності після кризових ситуацій

Країна	Період конфлікту	Методи відновлення	Результати
Єгипет	1967-1970 рр.	- Розвиток пізнавального туризму - Відновлення курортів на узбережжі - Інвестиції в інфраструктуру	- 15 млн туристів у 2019 р. - Частка туризму в економіці – 12%
Боснія та Герцеговина	1992-1995 рр.	- Розвиток «темного» туризму - Створення меморіалів - Збереження автентичної архітектури	- Щорічний приріст 24% - Вклад туризму в економіку – 10,5%
Хорватія	1991-1995 рр.	- Інтенсивна PR-кампанія - Розвиток бюджетних авіаперевезень - Запуск круїзних маршрутів	- 15 млн туристів щорічно - Частка туризму у ВВП – 15%
Кіпр	1974 р.	- Розвиток пляжного туризму - Екологічні тури - Морські круїзи	- 3,8 млн туристів у 2018 р. - Частка туризму в економіці – 18%
Ізраїль	Триває	- Адаптація до нестабільності - Розвиток паломництва - Медичний туризм	- 4,5 млн туристів у 2019 р. - Частка туризму в економіці – 6,2%
Грузія	2008 р.	- залучення іноземних інвестицій - Розвиток гірськолижного туризму - Просування гастрономічного туризму	- Значне зростання туристичного потоку - Диверсифікація туристичного продукту

Джерело: складено автором на основі [59]

Міжнародний досвід демонструє, що відновлення туристичної галузі можливе навіть після тривалих конфліктів за умови впровадження системного підходу до розвитку галузі. При цьому найбільш успішною виявилася стратегія, що передбачала гармонійне поєднання традиційних видів туризму, таких як пляжний та культурний, з інноваційними напрямками, зокрема темним та екологічним туризмом. Невід’ємною складовою успішного відновлення туристичної активності став розвиток транспортної інфраструктури та забезпечення належної доступності туристичних об’єктів.

Представлений міжнародний досвід відновлення туристичної активності демонструє загальні підходи до відродження туристичної галузі після кризових

ситуацій. Водночас, враховуючи специфіку досліджуваної теми, особливу увагу варто приділити саме культурному туризму як одному з найефективніших інструментів відновлення туристичної привабливості постконфліктних територій. Розглянемо більш детально, як саме різні країни використовували потенціал культурного туризму для відновлення та розвитку туристичної діяльності в табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Використання культурного туризму для відновлення туристичної активності

Країна	Напрямки культурного туризму	Механізми відновлення	Результати
Боснія та Герцеговина	- Історична архітектура Сараєво - Меморіальний туризм - Релігійний туризм (мечеті, храми, синагоги)	- Збереження автентичних об'єктів - Створення меморіальних комплексів - Позиціонування як «Єрусалим Балкан»	Формування унікального образу міста, що поєднує історичну спадщину з пам'яттю про конфлікт
Ізраїль	- Паломницький туризм - Історико-культурні об'єкти - Музейні комплекси	- Розвиток культурних маршрутів - Інвестиції в безпеку об'єктів - Створення сучасної туристичної інфраструктури	Стабільний розвиток культурного туризму навіть в умовах періодичних конфліктів
Грузія	- Гастрономічний туризм - Винний туризм - Етнографічний туризм	- Популяризація національної кухні - Розвиток виноробних регіонів - Збереження традиційної культури	Формування унікального культурного туристичного продукту

Джерело: розроблено автором на основі [59]

На основі проаналізованого досвіду можна виділити наступні ключові аспекти використання культурного туризму для відновлення туристичної активності після кризових ситуацій:

1. Культурний туризм відіграє важливу роль у формуванні нового іміджу постконфліктних територій. Наприклад, Сараєво трансформувало свій імідж від міста конфлікту до культурного та релігійного центру.

2. Важливим елементом відновлення є меморіалізація подій через створення культурних об'єктів, що стають не лише місцями пам'яті, але й туристичними атракціями. При цьому важливо знайти баланс між збереженням пам'яті про трагічні події та розвитком інших аспектів культурного туризму.

3. Успішні практики відновлення туристичної активності базуються на поєднанні різних видів культурного туризму: від традиційного (відвідування історичних пам'яток) до сучасних форм (гастрономічний, винний туризм).

4. Особливу роль відіграє автентичність культурного продукту. Країни, які зберегли та відновили свою культурну спадщину, змогли створити унікальні туристичні пропозиції.

Ефективним є підхід, коли культурний туризм інтегрується з іншими видами туризму, створюючи комплексний туристичний продукт.

Цей досвід може бути корисним для України в контексті:

- Створення нових культурних маршрутів, що включатимуть як історичні пам'ятки, так і об'єкти, пов'язані з сучасними подіями.
- Розвитку культурно-пізнавальних програм, що підкреслюють унікальність української культури.
- Формування комплексних туристичних продуктів, де культурний туризм поєднується з іншими видами туризму.
- Збереження та відновлення культурної спадщини як основи для розвитку туризму.

Важливо зазначити, що успішне відновлення туристичної активності через культурний туризм вимагає системного підходу, який включає не лише відновлення культурних об'єктів, але й розвиток відповідної інфраструктури, забезпечення безпеки туристів та професійну промоцію культурного туристичного продукту.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує вивчення різних моделей відновлення міст після військових конфліктів, оскільки саме вибір моделі відбудови міського простору значною мірою визначає подальші можливості розвитку культурного туризму. Світова практика демонструє декілька успішних

підходів до відновлення міст, кожен з яких по-різному впливає на їх туристичну привабливість та потенціал розвитку культурного туризму. Розглянемо основні моделі відновлення міст та їх вплив на розвиток культурного туризму в табл. 2.14.

Таблиця 2.14

Моделі відновлення міст як основа розвитку культурного туризму

Модель відновлення	Місто-приклад	Особливості підходу	Вплив на туристичну привабливість
Відновлення окремих історичних будівель	Дрезден, Німеччина	Поетапне відновлення найцінніших історичних об'єктів, збереження автентичних елементів	Збереження історичної цінності, можливість спостерігати процес відновлення як туристичну атракцію
Консервативне відновлення	Кельн, Мюнхен, Німеччина	Збереження традиційного характеру міста, відновлення основних пам'яток і духу місцевої архітектури	Підтримка культурної ідентичності міста, приваблення туристів автентичністю
Повна перебудова історичного центру	Роттердам, Нідерланди	Будівництво нових модерністських споруд замість зруйнованого історичного центру	Створення нової туристичної атракції через сучасну архітектуру
Повне відновлення старого міста	Варшава, Таллінн	Відтворення довоєнного вигляду міста за історичними кресленнями	Збереження історичної автентичності як туристичного магніту
Повна перебудова міста	Лондон	Нова забудова із збереженням відновлюваної історичної спадщини	Поєднання історичної спадщини з сучасною інфраструктурою

Джерело: складено автором на основі [60]

Проведений аналіз міжнародного досвіду дозволяє зробити ряд важливих висновків щодо використання культурного туризму для відновлення туристичної активності після кризових ситуацій. Насамперед слід відзначити, що наслідки військових конфліктів характеризуються комплексним впливом на різноманітні аспекти туристичної привабливості території, охоплюючи як природні ресурси, так і соціокультурне середовище.

Дослідження демонструє, що обрана модель відновлення міста має визначальний вплив на формування його майбутнього туристичного потенціалу. При цьому критично важливим є комплексний підхід, який передбачає не лише відбудову фізичних об'єктів, але й збереження культурної ідентичності місця.

Особливу роль у процесі відновлення відіграє активне залучення місцевого населення до планування відбудови, оскільки успішність туристичної дестинації безпосередньо залежить від гармонійного співіснування туристів та місцевих мешканців.

Значущим висновком є те, що туристична галузь може виступати потужним каталізатором відновлення культурних об'єктів, музеїв, фестивальної діяльності та інших елементів культурного життя постраждалих територій. При цьому ключовим завданням у процесі відновлення стає досягнення оптимального балансу між збереженням історичної спадщини та розвитком сучасної туристичної інфраструктури, що відповідає актуальним потребам відвідувачів.

Таким чином, міжнародний досвід переконливо свідчить про те, що культурний туризм може стати дієвим інструментом відновлення туристичної активності після кризових ситуацій. Водночас реалізація цього потенціалу вимагає впровадження комплексного, системного підходу до відбудови та розвитку туристичних дестинацій.

Розглядаючи практичні механізми реалізації такого системного підходу, варто звернути увагу на економічну модель культурної регенерації територій, яка демонструє взаємозв'язок різних компонентів у процесі відновлення туристичної привабливості дестинацій. Аналіз успішних міжнародних практик дозволяє виділити чотири ключові економічні аспекти, які у своїй взаємодії забезпечують сталий розвиток культурного туризму на територіях, що відновлюються після кризових ситуацій (табл. 2.15).

Аналіз міжнародного досвіду також свідчить, що культурна регенерація зарекомендувала себе як ефективний підхід до міського розвитку, що має особливе значення для постіндустріальних міст.

Успішні проекти культурної регенерації характеризуються комплексним підходом, який органічно поєднує різноманітні елементи культурного простору міста: архітектурні об'єкти, пам'ятки культурної спадщини, заклади візуального та виконавського мистецтва, фестивальні та подієві заходи, туристичну

інфраструктуру, розважальні комплекси, а також враховує особливості місцевого культурного способу життя.

Таблиця 2.15

Економічні аспекти культурної регенерації у туризмі

Компонент	Опис	Приклад реалізації
Державні інвестиції	Фінансування ключової інфраструктури та культурних об'єктів	Ньюкасл і Гейтсхед (Великобританія) – інвестиції £200 млн у новий музей сучасного мистецтва та концертний зал
Приватні інвестиції	Залучення бізнесу до розвитку території	Лілль (Франція) – створення нових бізнес- та наукових парків, залучення високотехнологічних компаній
Культурне виробництво	Створення культурних продуктів та досвіду	Рандерс (Данія) – проект Undervaerket, що поєднує ремісниче виробництво з етнічним бізнесом
Культурний туризм	Забезпечення постійного доходу та просування території	Усі наведені проекти використовують культурний туризм як інструмент сталого розвитку

Джерело: складено автором на основі [61]

У контексті альтернативних підходів до культурної регенерації особливої уваги заслуговує досвід «Народної Республіки Стоукс Крофт» у британському місті Брістоль. Цей проект, започаткований у 2007 році, представляє собою унікальний приклад відновлення міського простору через культурні ініціативи, що реалізуються безпосередньо місцевою громадою. Стоукс Крофт, район, що тривалий час потерпав від економічного занепаду після втрати містом статусу промислового та торговельного центру, трансформувався в креативний квартал завдяки активності місцевих митців, студентів та резидентів.

Особливістю проекту є те, що він розвивається без суттєвої залежності від державного чи приватного фінансування, спираючись натомість на креативний потенціал місцевої спільноти. Район здобув міжнародне визнання завдяки вуличному мистецтву, часто нелегальному, що стало одним з його головних туристичних атрактивів. Проект включає низку успішних ініціатив, серед яких: Co-exist – ренований офісний простір площею понад 5000 квадратних метрів, перетворений на громадську кухню, ресторан, мистецькі студії та концертний майданчик; Stokes Croft Streefest – фестиваль, що святкує місцеву творчість та

різноманітність; а також незалежний туристичний бренд Visit Stokes Croft, який просуває район як «культурний квартал Брістоля» [61].

Цей приклад демонструє, як культурна регенерація може успішно реалізовуватися через низові ініціативи, без залучення відомих архітекторів чи створення знакових галерей, але з збереженням основних цілей культурного відновлення – покращення якості життя, розвитку креативності та туристичної привабливості території.

Таким чином, проаналізований міжнародний досвід демонструє, що культурний туризм відіграє ключову роль у відновленні туристичної привабливості територій після кризових ситуацій та військових конфліктів. Успішність цього процесу залежить від комплексного підходу, який поєднує збереження культурної спадщини, розвиток сучасної інфраструктури та створення нових культурних атракцій. При цьому важливим є баланс між державними та приватними інвестиціями, активне залучення місцевих громад та врахування регіональної специфіки при виборі моделі відновлення міського простору. Досвід різних країн підтверджує, що за умови системного підходу до розвитку культурного туризму можливе не лише відновлення туристичної активності, але й досягнення якісно нового рівня розвитку туристичної галузі в постконфліктний період.

Висновок до 2 розділу

Проведене дослідження засвідчило, що Україна володіє значним потенціалом для розвитку культурного туризму, який підтверджується наявністю багатой та різноманітної культурної спадщини у всіх регіонах країни. Особливу цінність становлять об'єкти світової спадщини ЮНЕСКО, численні архітектурні пам'ятки, музеї, історичні місця та об'єкти нематеріальної культурної спадщини. Кожен регіон України має свою унікальну культурну специфіку та туристичні об'єкти, що дозволяє розвивати різні напрямки культурного туризму: релігійний, замковий, етнографічний, археологічний тощо.

Аналіз сучасного стану туристичної інфраструктури виявив значний негативний вплив військової агресії на всі її складові. Після періоду стабільного розвитку та успішного відновлення після пандемії COVID-19, галузь зазнала катастрофічного падіння у 2022 році. Особливо постраждала туристична інфраструктура в східних та південних регіонах країни. Водночас, спостерігаються певні позитивні тенденції відновлення окремих секторів у 2023 році, особливо в західних областях України, де відновлюється екскурсійна діяльність.

Дослідження міжнародного досвіду використання культурного туризму для відновлення туристичної активності після кризових ситуацій продемонструвало, що за умови правильно обраної стратегії відновлення, туристична активність не лише відновлюється, але й може досягти нового рівня розвитку. Ключовими факторами успіху є диверсифікація туристичного продукту, активне залучення іноземних інвестицій, ефективне використання наявних природних та культурних ресурсів, розвиток транспортної інфраструктури та забезпечення належної доступності туристичних об'єктів.

Варто відзначити, що успішне відновлення туристичної активності через культурний туризм вимагає системного підходу, який включає не лише відновлення культурних об'єктів, але й розвиток відповідної інфраструктури, забезпечення безпеки туристів та професійну промоцію культурного туристичного продукту. Особливої уваги потребує адаптація інфраструктури до нових безпекових вимог, розвиток цифрових сервісів та впровадження сучасних стандартів якості послуг.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ ЯК ФАКТОРА АКТИВІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ

3.1. Розробка стратегії розвитку культурного туризму в Україні у повоєнний період

Розробка стратегії розвитку культурного туризму в Україні на повоєнний період є комплексним завданням, що вимагає врахування як поточної ситуації в країні, так і перспективних напрямків відновлення та розвитку туристичної галузі. Важливість такої стратегії обумовлена не лише економічними факторами, але й необхідністю збереження та відновлення культурної спадщини, формування нового туристичного іміджу України на міжнародній арені та консолідації суспільства через культурно-пізнавальну діяльність.

Стратегічне планування розвитку культурного туризму в післявоєнний період має базуватися на принципах сталого розвитку, інклюзивності та резильєнтності. Особливу увагу необхідно приділити безпековим аспектам, які в найближчі роки залишатимуться критично важливими для туристичної галузі. При цьому варто враховувати не лише фізичну безпеку туристів, але й інформаційну безпеку, захист культурних об'єктів та психологічний комфорт відвідувачів.

Для візуалізації основних складових стратегічного планування розвитку культурного туризму доцільно представити їх у вигляді структурованої схеми (рис. 3.1).

При формуванні стратегії розвитку культурного туризму в Україні на повоєнний період необхідно враховувати кілька ключових аспектів. Першим і найбільш критичним є оцінка реальних збитків, завданих культурній спадщині та туристичній інфраструктурі внаслідок військових дій. Ця оцінка має включати не лише фізичні руйнування об'єктів, але й втрату нематеріальних активів, порушення усталених туристичних маршрутів та зв'язків між регіонами.

Туристична галузь зазнала критичних трансформацій унаслідок послідовних деструктивних процесів – спочатку пандемії COVID-19, а потім повномасштабного військового вторгнення. Якщо до війни в Україні функціонувало близько 3,7 тисяч туристичних агентств, то нині їх залишилося менше тисячі. Фінансові показники провідних туроператорів демонструють глибоку кризу галузі [62].

Рис. 3.1. Структура стратегічного планування культурного туризму

Джерело: розроблено автором

Зокрема, компанія Join UP!, яка раніше організовувала тури до понад півсотні напрямків, зазнала суттєвих фінансових втрат. Якщо у 2019 році її обсяг реалізації складав 70,3 млн. гривень, то у 2023 році він скоротився до 16,6 млн., а збитки зросли до 233,3 млн. гривень. За перше півріччя 2024 року компанія отримала лише 1,5 млн. обсягу реалізації при 89,2 млн. збитків.

Подібну тенденцію демонструють й інші туристичні оператори. Coral Travel, яка раніше пропонувала тури до десятків країн світу, перейшла до збиткової моделі функціонування. Якщо у 2021 році її обсяг реалізації складав 73,9 млн. гривень з прибутком 1,9 млн., то у 2023 році показники становили 6,4 млн. продажів та 8,7 млн. збитків.

Культурний сектор також зазнав нищівних руйнувань. За оцінкою Світового банку, загальні втрати в секторі культури та туризму України внаслідок російської агресії склали 19,6 мільярда доларів. Генеральний прокурор України Андрій Костін повідомив про пошкодження або знищення понад 900 об'єктів культурної спадщини. Правоохоронні органи наразі розслідують понад 60 кримінальних проваджень, пов'язаних з руйнуванням культурних цінностей [63].

Масштаб руйнувань виходить далеко за межі економічних показників. Знищення культурної спадщини розглядається як системна стратегія витіснення української національної ідентичності, що має ознаки геноциду. Це підтверджується цільовим характером нищення культурних об'єктів та супутніми процесами, зокрема примусовим вивезенням українських дітей.

Важливо наголосити, що війна ще не завершена, отже представлені фінансові оцінки та статистика деструктивних процесів є проміжними. Повний масштаб економічних та культурних втрат можна буде остаточно визначити лише після припинення бойових дій та повної (або часткової) деокупації території України. Попередні оцінки свідчать про системну та цілеспрямовану політику руйнування українського культурного простору, метою якої є не лише економічна шкода, але й знищення національної ідентичності.

Другим важливим аспектом є визначення пріоритетних напрямків відновлення, які мають враховувати як нагальні потреби збереження культурної спадщини, так і перспективи розвитку нових форм культурного туризму. У цьому контексті особливого значення набуває інтеграція елементів сучасної історії України у туристичний продукт, що дозволить створити унікальну туристичну пропозицію, яка відображатиме не лише багатовікову культурну спадщину, але й сучасний досвід українського народу.

Третім аспектом є необхідність формування нової моделі управління культурним туризмом, яка враховуватиме змінені реалії post-conflict середовища. Ця модель має передбачати посилену увагу до безпекових питань, розвиток кризового менеджменту та впровадження інноваційних технологій у сфері туристичного обслуговування.

Для систематизації ключових напрямків стратегічного розвитку культурного туризму доцільно представити їх у вигляді структурованої таблиці (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Ключові напрямки стратегічного розвитку культурного туризму в
післявоєнний період

Стратегічний напрямок	Зміст	Очікуваний результат
Відновлення матеріальної культурної спадщини	Реставрація та реконструкція пошкоджених об'єктів культурної спадщини, музеїв, заповідників	Відновлення туристичного потенціалу історичних об'єктів та збереження культурної спадщини
Розвиток нових форм культурного туризму	Створення інноваційних туристичних продуктів, включаючи віртуальні тури, інтерактивні експозиції	Диверсифікація туристичної пропозиції та залучення нових сегментів туристів
Цифрова трансформація галузі	Впровадження сучасних цифрових технологій у сферу культурного туризму, розвиток онлайн-платформ	Підвищення доступності та привабливості культурних об'єктів для туристів
Інтеграція у міжнародний туристичний простір	Розвиток міжнародного співробітництва, участь у глобальних культурних проектах	Зміцнення позицій України на міжнародному туристичному ринку
Розвиток туристичної інфраструктури	Модернізація транспортної мережі, закладів розміщення та харчування	Створення комфортних умов для розвитку культурного туризму

Джерело: розроблено автором

Важливим елементом стратегії має стати формування нового наративу українського культурного туризму, який враховуватиме як історичну спадщину, так і сучасні трансформації українського суспільства. Цей наратив повинен підкреслювати унікальність української культури, її життєздатність та здатність до відновлення навіть у найскладніших умовах.

Ці визначені напрямки та аспекти створюють основу для подальшої розробки детальної стратегії розвитку культурного туризму в Україні на повоєнний період. При цьому важливо забезпечити гнучкість стратегії та її адаптивність до змінних умов середовища, що є особливо актуальним в контексті post-conflict відновлення.

Враховуючи досвід війни в Україні, військовий туризм може стати важливим напрямком розвитку культурного туризму в післявоєнний період. Цей напрямок дозволить не лише зберегти пам'ять про історичні події, але й сприятиме патріотичному вихованню та розумінню ціни української незалежності.

Військовий туризм в контексті поточної війни може розвиватися у кількох вимірах. Насамперед, це створення меморіальних комплексів та музеїв, присвячених обороні України. Особливу увагу варто приділити місцям героїчної оборони міст, таких як Миколаїв, Харків тощо, які стали символами незламності українського народу. При цьому важливо забезпечити етичний підхід до організації таких туристичних об'єктів, уникаючи надмірної комерціалізації та зберігаючи повагу до трагічних подій.

Перспективним напрямком може стати розвиток освітнього компоненту військового туризму через створення інтерактивних музеїв та експозицій, які розповідатимуть про перебіг війни, технологічні аспекти сучасного військового протистояння та роль громадянського суспільства у захисті країни. Такі об'єкти можуть стати важливими центрами міжнародної комунікації, сприяючи розумінню світовою спільнотою українського досвіду протистояння агресії.

У контексті військового туризму особливого значення набуває розвиток інфраструктури для прийому специфічних категорій відвідувачів – військових експертів, дослідників сучасних конфліктів, представників оборонної промисловості, які зацікавлені у вивченні українського досвіду ведення сучасної війни. Для цієї аудиторії важливо забезпечити можливість відвідування відповідних локацій з дотриманням усіх безпекових протоколів. Водночас, розвиваючи напрямок військового туризму, необхідно враховувати психологічні аспекти та потенційний вплив таких об'єктів на місцеві громади. Важливо забезпечити баланс між збереженням історичної пам'яті та необхідністю психологічного відновлення суспільства після травматичних подій війни.

Для систематизації та наочного представлення стратегічних цілей та конкретних заходів щодо розвитку культурного туризму в Україні доцільно представити їх у вигляді комплексної схеми стратегічного планування (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Стратегічні цілі та заходи розвитку культурного туризму

Джерело: розроблено автором

На основі визначених стратегічних цілей пропонується впровадження конкретних заходів для їх досягнення. Доцільно представити їх у вигляді детальної програми дій, структурованої за часовими горизонтами реалізації (табл. 3.2). Конкретні заходи для реалізації стратегії включають: у сфері інфраструктурного відновлення пропонується впровадження програми

«Культурна реконструкція», яка передбачає відбудову та модернізацію об'єктів культурної спадщини з використанням сучасних технологій та матеріалів, що забезпечують їх довговічність та енергоефективність. Особлива увага приділяється створенню доступного середовища для різних категорій відвідувачів, включаючи людей з інвалідністю.

Таблиця 3.2

Програма реалізації стратегії розвитку культурного туризму

Часовий горизонт	Стратегічні заходи	Очікувані результати
Короткостроковий період (1-2 роки)	- Створення єдиної цифрової платформи культурного туризму з інтерактивною картою доступних об'єктів та маршрутів	Формування базової інфраструктури для відновлення туристичних потоків
	- Розробка системи безпечних туристичних маршрутів з урахуванням безпекової ситуації	Забезпечення безпеки туристів
	- Запуск програми віртуальних турів визначними пам'ятками України	Підтримка інтересу до українських культурних об'єктів
Середньостроковий період (3-5 років)	- Відновлення та модернізація ключових об'єктів культурної спадщини	Відновлення туристичного потенціалу
	- Створення нових туристичних продуктів, включаючи військово-історичні маршрути	Розширення туристичної пропозиції
	- Розвиток інфраструктури для проведення міжнародних культурних подій	Посилення міжнародної присутності
Довгостроковий період (5-10 років)	- Формування мережі сучасних культурних хабів у різних регіонах України	Створення нових центрів тяжіння туристів
	- Інтеграція українських культурних маршрутів у міжнародні туристичні мережі	Посилення міжнародної інтеграції
	- Розвиток креативних індустрій як складової культурного туризму	Диверсифікація туристичного продукту

Джерело: розроблено автором

У напрямку цифрової трансформації планується створення єдиної цифрової екосистеми культурного туризму України, що включатиме інтерактивні карти, віртуальні тури, мобільні додатки з елементами доповненої реальності. Важливим елементом стає впровадження системи цифрових квитків та єдиного туристичного паспорта для відвідування культурних об'єктів. Безпекова складова

стратегії передбачає розробку мережі безпечних туристичних маршрутів з необхідною інфраструктурою захисту. Кожен такий маршрут має бути обладнаний системами оповіщення, укриттями та пунктами надання першої допомоги. Важливим елементом є створення спеціалізованої служби туристичної безпеки, яка координуватиме питання безпеки туристів на культурних об'єктах.

У сфері маркетингових ініціатив пропонується реалізація комплексної програми просування українського культурного туризму на міжнародному ринку. Ця програма включає створення нового туристичного бренду України, проведення серії міжнародних культурних подій, розвиток системи туристичних представництв України за кордоном.

Важливим напрямком стає розвиток подієвого туризму через створення календаря культурних подій, що включатиме як традиційні фестивалі та свята, так і нові формати культурних заходів, орієнтовані на різні цільові аудиторії. Особлива увага приділяється створенню подій, що підкреслюють унікальність української культури та її сучасну трансформацію. Окремим напрямком стратегії є розвиток освітньої складової культурного туризму через створення мережі інтерпретаційних центрів при ключових культурних об'єктах. Ці центри забезпечуватимуть глибше розуміння відвідувачами культурного контексту та історичного значення пам'яток.

Спираючись на проведений аналіз та поточну безпекову ситуацію, розробимо кілька туристичних маршрутів, які можуть бути реалізовані вже зараз та мати потенціал для подальшого розвитку (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Перспективні туристичні маршрути для розвитку культурного туризму в
Україні

Назва туру	Тривалість	Маршрут	Цільова аудиторія	Особливості
1	2	3	4	5
«Фортеці Західної України»	5 днів	Луцьк - Острог - Дубно - Кременець - Збараж	Внутрішні туристи, в перспективі - іноземні відвідувачі	Відвідування середньовічних замків та фортець, знайомство з історією оборонної архітектури

Продовження табл. 3.3

1	2	3	4	5
«Духовна спадщина Карпат»	4 дні	Ужгород - Мукачево - Хуст - Колочава	Внутрішні туристи, релігійні групи	Відвідування дерев'яних церков, включених до списку ЮНЕСКО, знайомство з гуцульською культурою
«Шляхами незламності»	3 дні	Буча - Ірпінь - Гостомель	Внутрішні туристи, журналісти, дослідники	Відвідування місць героїчної оборони, меморіальних комплексів (після повного розмінування територій)

Джерело: розроблено автором

Розглянемо детальніше один з запропонованих маршрутів, який може бути реалізований в поточних умовах (табл. 3.4): «Фортеці Західної України» – культурно-історичний тур, розроблений з урахуванням безпекової ситуації та наявної туристичної інфраструктури (див. дод. А).

Таблиця 3.4

Детальний план туру «Фортеці Західної України»

День туру	Деталі
День 1: Луцьк	- Оглядова екскурсія Луцьким замком - Відвідування музею дзвонів - Екскурсія історичним центром міста - Розміщення в готелі з укріпленням
День 2: Острог	- Відвідування Острозького замку - Екскурсія Національним університетом «Острозька академія» - Відвідування музею книги та друкарства - Переїзд до Дубно
День 3: Дубно	- Екскурсія Дубенським замком - Відвідування підземель замку - Знайомство з експозицією зброї - Майстер-клас з історичної реконструкції
День 4: Кременець	- Відвідування Кременецького замку - Екскурсія Кременецьким ботанічним садом - Відвідування музею місцевої історії - Переїзд до Збаража
День 5: Збараж	- Екскурсія Збараським замком - Інтерактивна програма «Життя середньовічного міста» - Відвідування музею ремесел - Повернення до Луцька

Джерело: розроблено автором

Особливості організації туру:

- Всі об'єкти розташовані у відносно безпечній зоні;

- Маршрут проходить територіями з розвинутою туристичною інфраструктурою;
- Всі локації мають обладнані укриття;
- Передбачена можливість коригування маршруту залежно від ситуації;
- Включає інтерактивні елементи для підвищення залученості туристів.

Для внутрішніх туристів тур пропонується впровадити вже зараз, а для іноземних відвідувачів – після завершення активних бойових дій. При цьому для іноземних туристів програма може бути розширена додатковими елементами, такими як зустрічі з істориками та краєзнавцями, майстер-класи з традиційних ремесел, дегустації локальної кухні та відвідування фольклорних заходів. Такий формат туру дозволяє забезпечити безпеку туристів, підтримати розвиток локального туристичного бізнесу, зберегти робочі місця в туристичній галузі та сприяти популяризації української культурної спадщини. В подальшому, після завершення військових дій, маршрут може бути включений до міжнародних культурних маршрутів та стати частиною європейської мережі замкових турів.

3.2. Механізми державної підтримки та стимулювання розвитку культурного туризму

Аналіз сучасного стану нормативно-правового забезпечення розвитку культурного туризму в Україні свідчить про наявність як позитивних зрушень, так і суттєвих прогалин, що потребують удосконалення. Особливої актуальності це питання набуває в контексті післявоєнного відновлення туристичної галузі та необхідності створення ефективних механізмів державної підтримки культурного туризму.

Позитивним кроком у розвитку нормативно-правової бази стало схвалення Кабінетом міністрів постанови про порядок ведення Єдиного туристичного реєстру (ЄТР), який має розпочати роботу з 1 січня 2025 року. Цей інструмент спрямований на цифровізацію галузі та зменшення бюрократичного навантаження на бізнес. ЄТР надасть можливість туроператорам подавати

необхідні для ліцензування документи в цифровому форматі, а засобам розміщення – реєструватися та отримувати категорії онлайн [64]. Водночас, повноцінне функціонування реєстру потребує прийняття нового Закону «Про туризм», без якого його можливості будуть обмежені.

Важливим елементом державної підтримки стало підписання Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України та міжнародною технологічною компанією Mastercard, спрямованого на створення умов для майбутнього відновлення туристичної галузі. Цей документ передбачає співпрацю у таких ключових напрямках як:

- просування українських регіонів як туристичних напрямів;
- підвищення якості національних туристичних продуктів;
- цифровізація туристичної галузі;
- сприяння залученню інвестицій;
- аналіз туристичних трендів для розробки ефективної стратегії [65].

Для систематизації основних напрямків удосконалення доцільно представити їх у вигляді структурованої таблиці (табл. 3.5).

Аналіз нормативно-правового забезпечення галузі виявив потребу у фундаментальному оновленні законодавчої бази. Існуючі нормативні акти не враховують специфіку культурного туризму як окремого напрямку туристичної діяльності та не відповідають сучасним вимогам щодо захисту культурної спадщини в умовах післявоєнного відновлення.

Окремого регулювання потребує система фінансової підтримки галузі. Чинні механізми не забезпечують достатнього рівня інвестицій у розвиток об'єктів культурного туризму, а існуючі податкові інструменти не створюють належних стимулів для бізнесу. Особливо гострою є проблема фінансування відновлення об'єктів культурної спадщини, постраждалих внаслідок бойових дій.

У контексті інституційного забезпечення спостерігається відсутність єдиного центру координації розвитку культурного туризму. Розпорошеність

повноважень між різними органами влади призводить до неефективності управлінських рішень та ускладнює процес реалізації стратегічних ініціатив.

Таблиця 3.5

Ключові сфери удосконалення державної підтримки культурного туризму

Сфера регулювання	Поточний стан	Аспекти, що потребують удосконалення
Нормативно-правове забезпечення	Базується на застарілому законодавстві, частково не відповідає сучасним викликам	Оновлення базового закону про туризм, гармонізація з європейським законодавством, впровадження спеціальних норм для культурного туризму
Фінансові механізми	Обмежені інструменти фінансової підтримки, відсутність спеціальних програм	Створення системи фінансового стимулювання, розробка механізмів державно-приватного партнерства
Інституційне забезпечення	Розпорошеність повноважень між різними органами влади	Формування єдиної системи управління розвитком культурного туризму
Безпекові аспекти	Відсутність комплексної системи забезпечення безпеки	Розробка спеціальних норм безпеки для об'єктів культурного туризму
Стандартизація та сертифікація	Застарілі стандарти, невідповідність міжнародним вимогам	Впровадження сучасних стандартів якості туристичних послуг

Джерело: розроблено автором

Потребує кардинального перегляду система безпекових стандартів у сфері культурного туризму. Події останніх років продемонстрували необхідність впровадження нових підходів до забезпечення безпеки туристів та збереження об'єктів культурної спадщини.

Сфера стандартизації та сертифікації туристичних послуг також вимагає суттєвого оновлення. Чинні стандарти не відповідають міжнародним вимогам та не враховують специфіку роботи в умовах післявоєнного відновлення.

Зазначені сфери удосконалення державної підтримки культурного туризму мають стати основою для розробки комплексної програми модернізації галузі. При цьому важливо забезпечити системний підхід до впровадження змін та врахувати міжнародний досвід післявоєнного відновлення туристичної галузі. Особливої уваги потребує сфера цифрової трансформації культурного туризму. Попри впровадження Єдиного туристичного реєстру, досі відсутня комплексна

нормативно-правова база для регулювання цифрових туристичних сервісів, віртуальних турів та онлайн-платформ просування культурного туризму (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Напрямки удосконалення цифрового регулювання культурного туризму

Сфера цифровізації	Поточний стан	Потреби удосконалення	Інтеграція з Дія
Електронні туристичні сервіси	Фрагментарне регулювання	Створення єдиної нормативної бази для цифрових туристичних платформ	Впровадження єдиного туристичного кабінету в Дія з можливістю планування подорожей та бронювання послуг
Віртуальні тури	Відсутність стандартів	Розробка вимог до якості та безпеки віртуальних турів	Інтеграція віртуальних турів у платформу Дія з елементами доповненої реальності
Електронні квитки	Обмежене використання	Впровадження єдиної системи електронної оплати туристичних послуг	Створення єдиного електронного квитка в Дія для відвідування культурних об'єктів
Цифрові гід	Нерегульована сфера	Стандартизація вимог до цифрових екскурсійних продуктів	Розробка офіційних аудіогідів та інтерактивних екскурсій через Дія
Програми лояльності	Відсутність єдиної системи	Створення державної програми туристичної лояльності	Впровадження системи туристичних бонусів та кешбеку через Дія
Інформаційний контент	Розрізнені джерела інформації	Створення єдиної бази даних культурних пам'яток	Інтеграція інтерактивної карти культурних об'єктів у Дія

Джерело: розроблено автором

Особливу увагу варто приділити інтеграції сервісів культурного туризму з державною платформою Дія, яка вже зарекомендувала себе як ефективний інструмент цифровізації державних послуг та має високий рівень довіри серед громадян. Розширення функціоналу цієї платформи для потреб культурного туризму може стати потужним драйвером розвитку галузі.

Інтеграція сервісів культурного туризму з платформою Дія надає низку стратегічних переваг. По-перше, це забезпечує високий рівень безпеки та достовірності інформації, оскільки всі дані верифікуються на державному рівні.

По-друге, використання вже існуючої та добре знайомої громадянам платформи знижує бар'єри входу та підвищує рівень довіри до туристичних сервісів.

Впровадження туристичного модуля в Дія дозволить реалізувати принцип «культурний туризм в смартфоні», що особливо актуально для молодшої аудиторії. Користувачі зможуть отримувати персоналізовані рекомендації щодо культурних маршрутів, базуючись на їхніх інтересах та місцезнаходженні, бронювати квитки та екскурсії, отримувати актуальну інформацію про культурні події та акції.

Важливим аспектом є можливість збору та аналізу даних про туристичні потоки та вподобання відвідувачів через Дія, що дозволить оптимізувати управлінські рішення та маркетингові стратегії в сфері культурного туризму. Крім того, інтеграція з платформою Дія створює передумови для впровадження системи цифрових туристичних ваучерів та державних програм стимулювання внутрішнього туризму.

Соціальний ефект від такої інтеграції проявлятиметься через:

- підвищення доступності культурних об'єктів для різних верств населення;
- формування культури цифрового споживання туристичних послуг;
- розвиток локальних спільнот через промоцію місцевих культурних особливостей;
- створення нових можливостей для культурної освіти та просвіти.

В економічному аспекті інтеграція з Дія сприятиме:

- збільшенню прозорості фінансових операцій у сфері туризму;
- зростанню податкових надходжень через детінізацію галузі;
- оптимізації витрат на просування туристичних продуктів;
- створенню нових бізнес-можливостей у сфері цифрового туризму.

Оновлення потребує система кадрового забезпечення галузі культурного туризму. Відсутні державні програми підготовки фахівців з урахуванням нових вимог до компетенцій у сфері культурного туризму, включаючи навички роботи з постконфліктними територіями та вміння створювати інноваційні туристичні продукти на базі культурної спадщини.

Важливим аспектом є удосконалення механізмів міжнародної співпраці у сфері культурного туризму. Існуюча нормативно-правова база не забезпечує ефективної інтеграції українських культурних маршрутів у міжнародні туристичні мережі та не створює належних умов для залучення іноземних інвестицій у відновлення об'єктів культурної спадщини.

Особливої уваги заслуговує розвиток системи статистичного обліку та моніторингу у сфері культурного туризму (табл. 3.7). Наявні методики не дозволяють отримувати достовірні дані щодо туристичних потоків та їх економічного впливу на розвиток територій, що ускладнює процес прийняття управлінських рішень. Додаткового регулювання потребує сфера маркетингової підтримки культурного туризму на державному рівні. Відсутність єдиної стратегії просування українського культурного продукту на міжнародному туристичному ринку та обмежені механізми державної підтримки маркетингових ініціатив знижують конкурентоспроможність вітчизняного туристичного продукту.

Таблиця 3.7

Пріоритетні напрямки розвитку системи моніторингу культурного туризму

Компонент моніторингу	Існуючі проблеми	Необхідні зміни
Статистичний облік	Неповнота даних	Впровадження сучасних методик збору та обробки статистичної інформації
Економічний вплив	Відсутність методики оцінки	Розробка системи оцінки економічного ефекту від культурного туризму
Соціокультурний вплив	Обмежені інструменти аналізу	Створення системи оцінки соціокультурних ефектів туризму
Екологічний моніторинг	Фрагментарність даних	Впровадження системи екологічного моніторингу туристичних територій

Джерело: розроблено автором

Всі зазначені аспекти мають бути враховані при розробці комплексної програми модернізації державної підтримки культурного туризму, що дозволить створити ефективну систему розвитку галузі в післявоєнний період.

3.3. Прогнозування економічного ефекту від запропонованих заходів

На основі запропонованих у попередніх розділах заходів щодо розвитку культурного туризму в Україні, проведемо детальний аналіз необхідних витрат для їх реалізації та оцінімо потенційний економічний ефект.

Першим важливим напрямком є реалізація туристичного маршруту «Фортеці Західної України» (табл. 3.8). Для впровадження цього маршруту необхідно врахувати витрати на відновлення та модернізацію об'єктів показу, розвиток супутньої інфраструктури, забезпечення безпеки туристів та маркетингове просування туристичного продукту. Зокрема, потрібні інвестиції у реставрацію замкових комплексів, облаштування прилеглих територій, створення інформаційних центрів та встановлення навігаційних знаків. Важливою статтею витрат є забезпечення укриттів та систем оповіщення про небезпеку вздовж маршруту.

Таблиця 3.8

Розрахунок витрат на реалізацію туристичного маршруту «Фортеці Західної України»

Стаття витрат	Вартість, тис. грн	Періодичність
Реставраційні роботи в замкових комплексах	125000	Одноразово
Облаштування прилеглих територій	8500	Одноразово
Створення інформаційних центрів (5 об'єктів)	3200	Одноразово
Встановлення систем безпеки та укриттів	4500	Одноразово
Навігаційні знаки та інформаційні стенди	1800	Одноразово
Маркетингова кампанія	2500	Щорічно
Технічне обслуговування	3600	Щорічно

Джерело: розроблено автором

Другим важливим напрямком є впровадження цифрової платформи для культурного туризму та її інтеграція з системою «Дія» (табл. 3.9). Реалізація цього проекту вимагає значних інвестицій у розробку програмного забезпечення, створення та наповнення баз даних, забезпечення кібербезпеки та навчання персоналу. Особливу увагу необхідно приділити створенню якісного контенту, включаючи віртуальні тури та інтерактивні карти культурних об'єктів.

Таблиця 3.9

Розрахунок витрат на впровадження цифрової платформи культурного
туризму

Стаття витрат	Вартість, тис. грн	Періодичність
Розробка програмного забезпечення	18500	Одноразово
Створення та наповнення бази даних	4200	Одноразово
Інтеграція з системою «Дія»	3800	Одноразово
Створення віртуальних турів	5600	Одноразово
Система кібербезпеки	2900	Одноразово
Навчання персоналу	1200	Щорічно
Технічна підтримка та оновлення	2400	Щорічно
Створення нового контенту	1800	Щорічно
Всього одноразових витрат	35000	
Всього щорічних витрат	5400	

Джерело: розроблено автором

Третім важливим напрямком є розвиток військово-історичного туризму та створення відповідної інфраструктури для меморіалізації подій російсько-української війни (табл. 3.10). Цей напрямок вимагає значних інвестицій у створення музейних експозицій, меморіальних комплексів, інтерактивних освітніх центрів та забезпечення належної інфраструктури для відвідувачів. Особлива увага приділяється розробці етичних стандартів презентації військової тематики та забезпеченню психологічного комфорту відвідувачів.

Таблиця 3.10

Розрахунок витрат на розвиток військово-історичного туризму

Стаття витрат	Вартість, тис. грн	Періодичність
Створення музейних експозицій (3 об'єкти)	45000	Одноразово
Будівництво меморіальних комплексів	85000	Одноразово
Створення інтерактивних освітніх центрів	28000	Одноразово
Розробка експозиційних матеріалів	12000	Одноразово
Забезпечення безпеки об'єктів	9500	Одноразово
Інформаційне наповнення та документація	6800	Одноразово
Технічне обслуговування	4200	Щорічно
Оновлення експозицій	3800	Щорічно
Забезпечення роботи персоналу	5600	Щорічно
Всього одноразових витрат	186300	
Всього щорічних витрат	13600	

Джерело: розроблено автором

Четвертим напрямком є створення системи підготовки кадрів для культурного туризму: розробка навчальних програм, створення тренінгових

центрів, забезпечення постійного підвищення кваліфікації працівників галузі (табл. 3.11). Особлива увага приділяється підготовці фахівців з цифрових технологій та кризового менеджменту.

Таблиця 3.11

Розрахунок витрат на створення системи підготовки кадрів

Стаття витрат	Вартість, тис. грн	Періодичність
Розробка навчальних програм	3500	Одноразово
Створення навчального центру	12000	Одноразово
Закупівля обладнання	8500	Одноразово
Підготовка методичних матеріалів	2800	Одноразово
Оплата праці викладачів	4800	Щорічно
Організація практичних занять	2600	Щорічно
Оновлення матеріально-технічної бази	1800	Щорічно
Проведення професійних форумів	1200	Щорічно
Всього одноразових витрат	26800	
Всього щорічних витрат	10400	

Джерело: розроблено автором

П'ятим напрямком є розвиток маркетингової стратегії та промоції культурного туризму України на міжнародному рівні (табл. 3.12). Цей напрямок включає створення єдиного туристичного бренду, проведення рекламних кампаній, участь у міжнародних туристичних виставках та створення мережі туристичних представництв за кордоном.

Таблиця 3.12

Розрахунок витрат на маркетингову стратегію та міжнародну промоцію

Стаття витрат	Вартість, тис. грн	Періодичність
Розробка туристичного бренду	4500	Одноразово
Створення промоційних матеріалів	3800	Одноразово
Запуск інформаційного порталу	2900	Одноразово
Організація представництв (5 країн)	15000	Одноразово
Проведення рекламних кампаній	8500	Щорічно
Участь у міжнародних виставках	6200	Щорічно
Організація прес-турів	3500	Щорічно
PR-супровід	2800	Щорічно
Всього одноразових витрат	26200	
Всього щорічних витрат	21000	

Джерело: розроблено автором

Шостим напрямком є розвиток інфраструктури безпеки для об'єктів культурного туризму, що особливо актуально в умовах післявоєнного

відновлення (табл. 3.13). Він передбачає створення комплексної системи безпеки туристичних об'єктів, включаючи технічні засоби захисту, системи оповіщення, укриття та навчання персоналу діям у надзвичайних ситуаціях.

Таблиця 3.13

Розрахунок витрат на розвиток інфраструктури безпеки

Стаття витрат	Вартість, тис. грн	Періодичність
Створення ситуаційного центру	18500	Одноразово
Встановлення систем відеоспостереження	12000	Одноразово
Обладнання укриттів	25000	Одноразово
Системи оповіщення та зв'язку	8500	Одноразово
Навчання персоналу з безпеки	3200	Щорічно
Технічне обслуговування систем	4500	Щорічно
Оновлення обладнання	3800	Щорічно
Проведення навчань та тренувань	2100	Щорічно
Всього одноразових витрат	64000	
Всього щорічних витрат	13600	

Джерело: розроблено автором

Сьомим напрямком є створення системи моніторингу та оцінки ефективності розвитку культурного туризму (табл. 3.14). Цей напрямок включає розробку методології оцінки, створення системи збору та аналізу даних, проведення регулярних досліджень та формування аналітичних звітів для корегування стратегії розвитку галузі.

Таблиця 3.14

Розрахунок витрат на створення системи моніторингу та оцінки

Стаття витрат	Вартість, тис. грн	Періодичність
Розробка методології	2800	Одноразово
Створення аналітичної платформи	5600	Одноразово
Навчання аналітичного персоналу	1800	Одноразово
Закупівля програмного забезпечення	3500	Одноразово
Проведення досліджень	2400	Щорічно
Підготовка аналітичних звітів	1800	Щорічно
Технічна підтримка системи	1200	Щорічно
Оновлення методології	900	Щорічно
Всього одноразових витрат	13700	
Всього щорічних витрат	6300	

Джерело: розроблено автором

В бюджет України на 2025 рік на культуру та медіапростір вкладено 10,3 млрд. грн., зокрема на функціонування та розвиток суспільного медіа; стратегічні

комунікації, інформаційна безпека та захист інфопростору – 4,1 млрд. грн., створення умов для розвитку особистості, підвищення культурного рівня та естетичного виховання громадян – 2,7 млрд. грн., розвиток української культури шляхом підтримки театрів і концертних організацій – 2 млрд. грн., відновлення, збереження й увічнення національної пам'яті – 33 млн. грн. Пріоритетом є – стратегічні комунікації та просування позитивного іміджу України за кордоном [66].

На основі представлених статей витрат за кожним напрямком розвитку культурного туризму та враховуючи заплановані бюджетні асигнування на 2025 рік, проведемо узагальнення загальних витрат (табл. 3.15) та оцінку потенційного економічного ефекту від впровадження запропонованих заходів.

Загальна сума одноразових витрат на комплекс запропонованих заходів складає 495000 тис. грн. А щорічні витрати на комплекс складає – 76400 тис. грн.

Таблиця 3.15

Зведений кошторис витрат на розвиток культурного туризму

Напрямок розвитку	Одноразові витрати, тис. грн	Щорічні витрати, тис. грн
Туристичний маршрут «Фортеці Західної України»	143000	6100
Цифрова платформа культурного туризму	35000	5400
Військово-історичний туризм	186300	13600
Система підготовки кадрів	26800	10400
Маркетингова стратегія	26200	21000
Інфраструктура безпеки	64000	13600
Система моніторингу	13700	6300
Загальна сума	495000	76400

Джерело: розроблено автором

Для розрахунку вартості реставраційних робіт у замкових комплексах (125 млн. грн.) використовувалися середні показники вартості реставрації історичних об'єктів в Україні, що становлять приблизно 25 млн. грн. на один замковий комплекс. Враховуючи, що маршрут охоплює п'ять основних об'єктів, була визначена загальна сума необхідних інвестицій. Додаткові витрати на

облаштування прилеглих територій (8,5 млн. грн.) розраховувалися виходячи з нормативів благоустрою історико-культурних об'єктів, встановлених Міністерством культури України.

Розрахунок витрат на створення цифрової платформи (35 млн. грн.) базується на аналізі вартості розробки аналогічних цифрових рішень у туристичній сфері. Зокрема, враховувався досвід створення національних туристичних платформ у країнах Східної Європи, де середня вартість таких проектів становить від 30 до 40 млн. грн. При цьому значна частка витрат (18,5 млн. грн.) припадає на розробку програмного забезпечення, що обумовлено необхідністю створення складної системи з високим рівнем захисту даних та інтеграцією з державними сервісами.

Витрати на маркетингову стратегію та міжнародну промоцію (26,2 млн. грн.) визначалися з урахуванням середньої вартості проведення міжнародних рекламних кампаній та участі у туристичних виставках. Значна частина цих витрат спрямована на створення та підтримку закордонних представництв (15 млн. грн.), що є необхідним для ефективного просування українського туристичного продукту на міжнародному ринку.

Враховуючи заплановані бюджетні асигнування на 2025 рік, можна запропонувати наступний розподіл фінансування запропонованих заходів (табл. 3.16).

Таблиця 3.16

Джерела фінансування розвитку культурного туризму

Джерело фінансування	Сума, тис. грн	Частка, %
Державний бюджет	285000	49,9
Місцеві бюджети	125000	21,9
Приватні інвестиції	98000	17,2
Міжнародна технічна допомога	63400	11,1
Всього	571400	100

Джерело: розроблено автором

З урахуванням пріоритетності стратегічних комунікацій та просування позитивного іміджу України за кордоном, розрахуємо прогнозований економічний ефект від впровадження запропонованих заходів (табл. 3.17).

Таблиця 3.17

Прогноз економічного ефекту від розвитку культурного туризму (2025-
2027 роки)

Показник	2025	2026	2027
Кількість туристів, тис. осіб	1200	1800	2500
Середні витрати на 1 туриста, тис. грн.	15,8	18,2	21,5
Прямі надходження від туризму, млн. грн.	18960	32760	53750
Непрямий економічний ефект, млн. грн.	28440	49140	80625
Створення нових робочих місць, од.	3529	5300	7350

Джерело: розроблено автором

Розрахунки:

Кількість туристів розрахована на основі даних 2023 року (2,5 млн. іноземних відвідувачів) з прогнозованим зростанням [67]. На 2025 рік прогнозується досягнення 48% від показника 2023 року (1200 тис.), з подальшим зростанням на 50% у 2026 році (1800 тис.) та на 39% у 2027 році (2500 тис.).

Середні витрати на одного туриста розраховані з урахуванням інфляції та підвищення якості послуг: 2025 – 15,8 тис. грн., 2026 – 18,2 тис. грн. (+15,2%), 2027 – 21,5 тис. грн. (+18,1%).

Прямі надходження від туризму:

2025: $1\,200\,000 \cdot 15\,800 = 18\,960$ млн. грн.;

2026: $1\,800\,000 \cdot 18\,200 = 32\,760$ млн. грн.;

2027: $2\,500\,000 \cdot 21\,500 = 53\,750$ млн. грн.

Непрямий економічний ефект (коефіцієнт 1,5):

2025: $18\,960 \cdot 1,5 = 28\,440$ млн. грн.;

2026: $32\,760 \cdot 1,5 = 49\,140$ млн. грн.;

2027: $53\,750 \cdot 1,5 = 80\,625$ млн. грн.

Нові робочі місця (з урахуванням нормативу 1 місце на 340 туристів):

2025: $1\,200\,000 / 340 \approx 3\,529$ роб. м.;

2026: $1\,800\,000 / 340 \approx 5\,300$ роб. м.;

2027: $2\,500\,000 / 340 \approx 7\,350$ роб. м.

Для більш детального аналізу економічного ефекту розглянемо структуру прогнозованих надходжень за основними напрямками культурного туризму

(табл. 3.18). Це дозволить оцінити ефективність інвестицій у різні сегменти галузі та визначити найбільш перспективні напрямки розвитку.

Таблиця 3.18

Прогноз структури надходжень за напрямками культурного туризму у
2027 році

Напрямок культурного туризму	Частка у загальних надходженнях, %	Прогнозовані надходження, млн. грн.
Історико-архітектурний туризм	30	16125
Військово-історичний туризм	28	15050
Релігійний туризм	18	9675
Етнографічний туризм	12	6450
Подієвий культурний туризм	8	4300
Інші напрямки	4	2150
Всього	100	53750

Джерело: розроблено автором

Розрахунки базуються на загальній сумі прямих надходжень у 2027 році (53750 млн. грн.):

Історико-архітектурний туризм: $53750 * 0,30 = 16125$ млн. грн.

Військово-історичний туризм: $53750 * 0,28 = 15050$ млн. грн. (збільшена частка через зростання інтересу до військової тематики)

Релігійний туризм: $53750 * 0,18 = 9675$ млн. грн.

Етнографічний туризм: $53750 * 0,12 = 6450$ млн. грн.

Подієвий культурний туризм: $53750 * 0,08 = 4300$ млн. грн.

Інші напрямки: $53750 * 0,04 = 2150$ млн. грн.

Важливим аспектом економічного ефекту є також мультиплікативний вплив культурного туризму на розвиток суміжних галузей економіки. Розглянемо прогнозовані показники такого впливу (табл. 3.19).

Загальна сума мультиплікативного ефекту (80625 млн. грн.) взята з таблиці 3.17 з рядка «Непрямий економічний ефект» за 2027 рік.

Розрахунок додаткових надходжень по галузях:

– Готельне господарство: $80625 * 0,3 = 24185,5$ млн. грн.

- Ресторанний бізнес: $80625 * 0,25 = 20156,25$ млн. грн.
- Транспортні послуги: $80625 * 0,2 = 16125$ млн. грн.
- Роздрібна торгівля: $80625 * 0,15 = 12093,75$ млн. грн.
- Сфера розваг: $80625 * 0,06 = 4837,5$ млн. грн.
- Народні промисли: $80625 * 0,04 = 3225$ млн. грн.

Таблиця 3.19

Прогноз мультиплікативного ефекту від розвитку культурного туризму на
2027 рік

Галузь економіки	Додаткові надходження, млн. грн	Створення робочих місць, од.
Готельне господарство	24187,5	2652
Ресторанний бізнес	20156,25	1942
Транспортні послуги	16125	1450
Роздрібна торгівля	12093,75	750
Сфера розваг	4837,5	347
Народні промисли	3225	208
Всього	80625	7350

Джерело: розроблено автором

Розрахунок створення робочих місць проведений на основі галузевих нормативів:

- Готельне господарство: одне робоче місце на кожні 9,12 млн. грн. додаткових надходжень: $24187,5 / 9,12 = 2652$ робочих місць.
- Ресторанний бізнес: одне робоче місце на кожні 10,38 млн. грн. додаткових надходжень: $20156,25 / 10,38 = 1942$ робочих місць.
- Транспортні послуги: одне робоче місце на кожні 11,12 млн. грн. додаткових надходжень: $16125 / 11,12 = 1450$ робочих місць.
- Роздрібна торгівля: одне робоче місце на кожні 16,12 млн. грн. додаткових надходжень: $12093,75 / 16,12 = 750$ робочих місць.
- Сфера розваг: одне робоче місце на кожні 13,93 млн. грн. додаткових надходжень: $4837,5 / 13,93 = 347$ робочих місць.
- Народні промисли: одне робоче місце на кожні 15,5 млн. грн. додаткових надходжень: $3225 / 15,5 = 208$ робочих місць.

Загальна кількість створених робочих місць (7350) співпадає з показником з таблиці 3.17, що підтверджує узгодженість розрахунків. Коефіцієнти створення робочих місць враховують специфіку кожної галузі, рівень автоматизації та необхідну кваліфікацію персоналу.

Окремо варто проаналізувати прогнозовану структуру податкових надходжень від розвитку культурного туризму, що дозволить оцінити вплив галузі на наповнення бюджетів різних рівнів (табл. 3.20). При прогнозованих прямих надходженнях від туризму, розрахуємо податкові надходження за кожним видом податку з урахуванням нових ставок оподаткування [68].

Таблиця 3.20

Прогноз структури податкових надходжень від культурного туризму у
2025-2027 рр.

Вид податкових надходжень	2025	2026	2027	
	Сума, млн грн.	Сума, млн грн.	Сума, млн грн.	Частка, %
ПДВ	3792	6552	10750	60,24
ПДФО	1023,84	1769,04	2902,5	16,27
Податок на прибуток підприємств	853,2	1474,2	2418,75	13,55
Військовий збір	284,4	491,4	806,25	4,52
Туристичний збір	189,6	327,6	537,5	3,01
Єдиний податок та військовий збір ФОП	151,68	262,08	430	2,41
Всього	6294,72	10876,32	17845	100

Джерело: розроблено автором

Розрахунок для 2027 року: ПДВ (ставка 20%): $53750 * 0,2 = 10750$ млн. грн.

Військовий збір (ставка 5%): Розраховується від фонду оплати праці, який орієнтовно становить 30% від прямих надходжень: $53750 * 0,3 * 0,05 = 806,25$ млн. грн.

ПДФО (ставка 18%): Також розраховується від фонду оплати праці: $53750 * 0,3 * 0,18 = 2902,5$ млн. грн.

Податок на прибуток підприємств (ставка 18%): Розраховується від прибутку, який орієнтовно становить 25% від прямих надходжень: $53750 * 0,25 * 0,18 = 2418,75$ млн. грн.

Єдиний податок та військовий збір ФОП: Приблизно 20% туристичних послуг надається ФОПами. Для ФОП III групи: ставка єдиного податку 3% + військовий збір 1%: $53750 * 0,20 * 0,04 = 430$ млн. грн.

Туристичний збір (середня ставка 1%): $53750 * 0,01 = 537,5$ млн. грн.

У розрахунках податкових надходжень враховані нові ставки, зокрема:

- Підвищення військового збору до 5% від доходів громадян;
- Додатковий військовий збір для ФОП;
- Загальне збільшення податкового навантаження на галузь.

Прогнозовані показники базуються на консервативному сценарії розвитку туристичної галузі з урахуванням поступового відновлення туристичних потоків та адаптації бізнесу до нових податкових умов. При цьому враховується потенціал зростання внутрішнього туризму та збільшення інтересу до військово-історичної тематики з боку іноземних відвідувачів.

Проведений аналіз економічного ефекту від запропонованих заходів з розвитку культурного туризму демонструє значний потенціал галузі для відновлення економіки України в післявоєнний період. Прогнозована структура податкових надходжень демонструє зростання внеску галузі до державного та місцевих бюджетів з 6,29 млрд. грн. у 2025 році до 17,85 млрд. грн. у 2027 році, що підтверджує економічну доцільність та перспективність інвестицій у розвиток культурного туризму як важливого фактору післявоєнного відновлення України.

Висновок до 3 розділу

На основі проведеного дослідження щодо стратегічних напрямів та рекомендацій з розвитку культурного туризму можна зробити такі висновки. Розроблена стратегія розвитку культурного туризму на повоєнний період враховує як поточні виклики, пов'язані з наслідками військової агресії, так і перспективні можливості для відновлення галузі. Запропоновано комплексний підхід, що включає відновлення матеріальної культурної спадщини, розвиток нових форм культурного туризму, цифрову трансформацію галузі та інтеграцію

у міжнародний туристичний простір. В рамках стратегії розроблено конкретні туристичні маршрути, зокрема «Фортеці Західної України», що можуть бути реалізовані вже зараз та мають потенціал для подальшого розвитку.

Дослідження механізмів державної підтримки виявило необхідність удосконалення нормативно-правової бази, зокрема в частині оновлення базового закону про туризм та впровадження спеціальних норм для культурного туризму. Запропоновано розвиток системи цифрових сервісів через інтеграцію з платформою Дія, що дозволить підвищити доступність та якість туристичних послуг. Особлива увага приділена питанням безпеки туристів та збереження культурної спадщини в умовах післявоєнного відновлення.

Проведений економічний аналіз демонструє високу потенційну ефективність запропонованих заходів. При загальних інвестиціях у 571,4 млн. грн. прогнозується зростання туристичних потоків до 2,5 млн. відвідувачів у 2027 році з відповідним збільшенням прямих надходжень до 53,75 млрд. грн. Мультиплікативний ефект від розвитку культурного туризму оцінюється у 80,625 млрд. грн. додаткових надходжень у суміжні галузі економіки та створення 7350 нових робочих місць. Прогнозоване зростання податкових надходжень з 6,29 млрд. грн. у 2025 році до 17,85 млрд. грн. у 2027 році підтверджує економічну доцільність запропонованих інвестицій та важливість розвитку культурного туризму для післявоєнного відновлення України.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження теоретичних основ та практичних аспектів розвитку культурного туризму як фактору відновлення туристичної активності можна зробити наступні висновки:

1. На основі аналізу наукових підходів удосконалено визначення поняття «культурний туризм» як специфічного виду туристичної діяльності, спрямованого на пізнання та осмислення культурної спадщини через відвідування історичних пам'яток, музеїв, архітектурних споруд, участь у фестивалях та інших культурних заходах, що сприяє міжкультурній комунікації, збереженню автентичності територій та формуванню ціннісного ставлення до культурного надбання різних народів. Виявлено, що в умовах воєнного стану особливого значення набуває адаптація правового регулювання туристичної діяльності та впровадження спеціальних механізмів забезпечення безпеки туристів. Це включає розробку нових стандартів безпеки, створення системи раннього оповіщення, забезпечення доступу до укриттів та впровадження спеціальних протоколів дій у надзвичайних ситуаціях. Важливим аспектом є також психологічна підтримка туристів та персоналу туристичних об'єктів.

2. Встановлено, що Україна володіє значним потенціалом для розвитку культурного туризму, який підтверджується наявністю багатої та різноманітної культурної спадщини у всіх регіонах країни, включаючи 7 об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, понад 130 тисяч пам'яток історії та культури, 63 історико-культурні заповідники та численні музеї. Проте військова агресія завдала суттєвої шкоди туристичній інфраструктурі, особливо в східних та південних регіонах. Загальні втрати в секторі культури та туризму оцінюються у 19,6 мільярда доларів, пошкоджено понад 900 об'єктів культурної спадщини. Особливо постраждали музеї, історичні будівлі, релігійні споруди та об'єкти культурної спадщини в зонах активних бойових дій.

3. Аналіз міжнародного досвіду використання культурного туризму для відновлення туристичної активності після кризових ситуацій демонструє, що

успішне відновлення можливе за умови комплексного підходу, який поєднує збереження культурної спадщини, розвиток сучасної інфраструктури та створення нових культурних атракцій. Ключовими факторами успіху є диверсифікація туристичного продукту, активне залучення іноземних інвестицій та розвиток транспортної інфраструктури. Досвід таких країн як Хорватія, Боснія і Герцеговина, Грузія показує, що культурний туризм може стати потужним інструментом не лише економічного відновлення, але й соціальної консолідації та формування позитивного міжнародного іміджу країни.

4. Розроблено стратегію розвитку культурного туризму на повоєнний період, яка включає сім основних напрямків: створення туристичного маршруту «Фортеці Західної України», впровадження цифрової платформи культурного туризму, розвиток військово-історичного туризму, створення системи підготовки кадрів, реалізацію маркетингової стратегії, розвиток інфраструктури безпеки та впровадження системи моніторингу. Кожен з напрямків має детально розроблений план реалізації з чіткими часовими рамками, бюджетом та очікуваними результатами. Особлива увага приділяється інноваційним підходам та використанню сучасних технологій для підвищення привабливості культурних об'єктів.

5. Запропоновано механізми державної підтримки культурного туризму, що передбачають удосконалення нормативно-правової бази, розвиток цифрових сервісів через інтеграцію з платформою Дія, впровадження системи безпекових стандартів та створення ефективної системи моніторингу галузі. Особлива увага приділяється питанням фінансової підтримки та залучення інвестицій у відновлення об'єктів культурної спадщини. Розроблено комплексну систему стимулів для приватних інвесторів, включаючи податкові пільги, державні гарантії та механізми державно-приватного партнерства. Передбачено створення спеціального фонду відновлення культурної спадщини та розвиток системи грантової підтримки культурних проєктів.

6. Проведені розрахунки економічної ефективності запропонованих заходів демонструють їх високу потенційну результативність. При загальних

інвестиціях у 571,4 млн. грн. прогнозується зростання туристичних потоків до 2,5 млн. відвідувачів у 2027 році з відповідним збільшенням прямих надходжень до 53,75 млрд. грн. Мультиплікативний ефект оцінюється у 80,625 млрд. грн. додаткових надходжень у суміжні галузі економіки та створення 7350 нових робочих місць. Розрахунки враховують як прямий економічний ефект від туристичної діяльності, так і непрямі ефекти через стимулювання розвитку супутніх галузей, включаючи готельний бізнес, ресторанне господарство, транспорт та роздрібну торгівлю.

7. Встановлено, що розвиток культурного туризму матиме значний позитивний вплив на наповнення державного та місцевих бюджетів. Прогнозується зростання податкових надходжень з 6,29 млрд. грн. у 2025 році до 17,85 млрд. грн. у 2027 році, що підтверджує економічну доцільність запропонованих інвестицій та важливість розвитку культурного туризму для післявоєнного відновлення України. Структура податкових надходжень включає ПДВ (60,24%), ПДФО (16,27%), податок на прибуток підприємств (13,55%), військовий збір (4,52%), туристичний збір (3,01%) та інші податки. Додатковий соціальний ефект проявляється через створення нових робочих місць, розвиток малого та середнього бізнесу, збереження культурної спадщини та підвищення якості життя місцевих громад.

Таким чином, культурний туризм може стати важливим фактором відновлення туристичної активності в Україні після завершення військових дій. Реалізація запропонованих заходів сприятиме не лише економічному відновленню галузі, але й збереженню культурної спадщини, формуванню позитивного міжнародного іміджу України та консолідації суспільства через культурно-пізнавальну діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шевелюк М. Поняття культурного туризму та його класифікації. *Theory and history of culture*. 2020. № 36. С. 99–109.
2. Худоба В., Четирбук О. Загальні поняття культурного та етнічного туризму. *Репозиторій Львівського державного університету фізичної культури*. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/21257/1/Лекція-1.pdf> (дата звернення: 17.10.2024).
3. Худавердієва В. Потенціал культурного туризму як складової соціально-культурного інституту: комплексний підхід. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2023. № 1 (8). URL: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-8-14> (дата звернення: 17.10.2024).
4. Richards G. (2018) Cultural tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 36, 12-21.
5. Niemczyk A. (2013) Cultural tourists: “An attempt to classify them”. *Tourism Management Perspectives*, 5, 24–30. doi:10.1016/j.tmp.2012.09.006
6. Hausmann A. (2007) Cultural tourism: Marketing challenges and opportunities for German cultural heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 13(2), 170-184.
7. Glossary of tourism terms. *UNWTO*. URL: <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms> (дата звернення: 17.10.2024).
8. Божко Л. Д. Культурний туризм: від старого змісту до нової концепції. *Культура України*. Серія: Культурологія. 2016. Вип. 52. С. 90-102.
9. Pereira G. A., de Sevilha Gosling M. Los Viajeros y sus Motivaciones. Un Estudio Exploratorio Sobre Quienes Aman Viajar. *Estudios y Perspectivas en Turismo*. 2017. Vol. 26. P. 62–85.
10. Проценко Л., Матвійчук В., Карпенко Ю. Сутність та зміст поняття «культурно-пізнавальний туризм». *Актуальні питання розвитку науки та забезпечення якості освіти у xxi столітті* : Тези доп. XLVI Міжнар. наук.

студент. конф. за підсумками н.-д. робіт студентів, м. Полтава, 25 квіт. 2023 р. Полтава, 2023. С. 637–639.

11. Аніщенко Є.А., Кастуєва А.О., Геляєва І.А. Туризм як об'єкт інтегрованого управління розвитком. *Питання економіки та права*. 2019. № 91. С. 121–124.

12. Латинова Р.Т. Культура та туризм. *Молодий вчений*. 2019. № 7 (111). С. 881–884

13. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vp#Text> (дата звернення: 04.11.2024).

14. ООН. *UNWTO Tourism Definitions*. URL: [UN Tourism | Bringing the world closer](https://www.unwto.org/bringing-the-world-closer) (дата звернення: 04.11.2024).

15. ДСТУ 7450:2013 Туристичні послуги. Знаки туристичні активного туризму. Класифікація, опис і правила застосування. Зі зміною № 1. URL: [ДСТУ 7450:2013 Туристичні послуги. Знаки туристичні активного туризму. Класифікація, опис і правила застосування. Зі зміною № 1](https://standards.gov.ua/standards/detail/7450:2013?query=Туристичні%20послуги.%20Знаки%20туристичні%20активного%20туризму.%20Класифікація,%20опис%20і%20правила%20застосування.%20Зі%20зміною%20№%201) (дата звернення: 04.11.2024).

16. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. *UNESCO*. URL: <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/> (дата звернення: 06.11.2024).

17. 8 унікальних дерев'яних церков України зі списку ЮНЕСКО. *Відвідай Туроператор*. URL: <https://vidviday.ua/blog/dereviani-tserkvy-ukrainy-yunesko/> (дата звернення: 06.11.2024).

18. Croatian War of Independence. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Croatian_War_of_Independence (дата звернення: 11.11.2024).

19. Державне агентство розвитку туризму України. *ДАРТ*. URL: <https://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення: 11.11.2024).

20. Магдик Н. Туризм під час війни: як відпочивати в Україні цього літа. *Segodnya*. URL: <https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/turizm-vo-vremya-voyny-kak-otdyhat-v-ukraine-etim-letom-1629651.html>. (дата звернення: 11.11.2024).
21. Сеньків М. І. Філантуризм як сучасний тренд сталого розвитку. *Економіка та суспільство*. *Економіка та суспільство*. № 41. 2022. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/49> (дата звернення: 11.11.2024).
22. How the war in Ukraine will affect European tourism. globetrender.com, 2022. *GLOBETRENDER*. URL: <https://globetrender.com/2022/04/28/how-the-war-in-ukraine-will-affect-european-tourism> (дата звернення: 11.11.2024).
23. Талалай В. В. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної галузі в Україні. *Інновації та науко-вий потенціал світу*: Міжнар. наук.-практ. конф. Вінниця. 2016. С. 18–20 (дата звернення: 11.11.2024).
24. Психологічний туризм – новий напрямок в туризмі. Психологічні аспекти при спілкуванні з клієнтами в туристському бізнесі. *Santorpack*. URL: <https://santorpack.ru/uk/comfort-in-the-house/psihologicheskii-turizm-novoe-napravlenie-v-turizme.html> (дата звернення: 11.11.2024).
25. Гритчук Г.В. «PSY-туризм» як комплекс психології та туризму. *Науковий журнал «ЛОГОΣ. Мистецтво наукової думки»*. 2019. № 4. С. 12–16.
26. Результати опитування щодо подорожей Україною під час війни. *ДАРТ*. URL: <https://www.tourism.gov.ua/statistic> (дата звернення: 01.11.2024).
27. Самодай В., Левковська Ж. Характерні особливості туристичного потенціалу України. *Економіка і суспільство*. 2023. № 53. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-30> (дата звернення: 01.11.2024).
28. Туристичні магніти України 2024. *ДАРТ*. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turistichni-magniti-ukrayini-2024> (дата звернення: 01.11.2024).
29. 7 чудес Вінниччини. *Департамент міжнародного співробітництва та регіонального розвитку Вінницької ОДА*. URL: <http://www.dmsrr.gov.ua/7-chudes-v%D1%96nnichchini> (дата звернення: 02.11.2024).

30. Історичні та культурні об'єкти. *Черкаська обласна рада*. URL: <https://www.oblradack.gov.ua/istorychni-ta-kulturni-obekty> (дата звернення: 02.11.2024).
31. Пам'ятки Полтавська область. *I Go to World*. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_catalog/2098-1-attractions-poltava-oblast.htm (дата звернення: 02.11.2024).
32. Кіровоградщина туристична. Цікаві місця та події регіону. *Суспільне Кропивницький*. URL: <https://suspilne.media/kropyvnytskyi/66318-kirovogradsina-turisticna-cikavi-misca-ta-podii-regionu/> (дата звернення: 02.11.2024).
33. Свято-Троїцький кафедральний собор. *Дніпропетровська обласна рада*. URL: <http://tourism.dp.gov.ua/objects/svyato-troicky-kafedralnyy-sobor/> (дата звернення: 02.11.2024).
34. 5 місць Дніпропетровщини, які варто відвідати влітку. *Суспільне Дніпро*. URL: <https://suspilne.media/dnipro/46929-istoria-mistectvo-prirodne-dzakuzi-5-misc-dnipropetrovsini-aki-varto-vidvidati-vlitku/> (дата звернення: 02.11.2024).
35. Самарський Пустельно-Миколаївський монастир: архітектурна та мистецька спадщина. *Портал «ДніпроКультура»*. URL: <https://www.dnipro.lib.dp.ua/monastyr,%20zaporoz%CA%B9ka%20starovyna,%20arkhitekturna%20spadshchyna> (дата звернення: 02.11.2024).
36. Свято-Троїцький собор. *Дніпропетровська обласна військова адміністрація*. URL: <https://adm.dp.gov.ua/turistichnij-kraj/cikava-dnipropetrovshina/turistichni-perlini-pridniprovyia/svyato-troyickij-sobor> (дата звернення: 02.11.2024).
37. Про нас «Стародавній Володимир». *Стародавній Володимир*. URL: https://www.starodavnij-volodymyr.com.ua/about_us.html (дата звернення: 02.11.2024).
38. ТОП-10 найкрасивіших місць у Волинській області. *Doba*. URL: <https://doba.ua/ukr/blog/top-10-naykrasivishikh-mists-u-volinskiy-oblasti.html> (дата звернення: 02.11.2024).

39. Туристичний портал Івано-Франківської області. *IF Tourism*. URL: <https://iftourism.com/> (дата звернення: 02.11.2024).
40. ТОП 15 місць Закарпаття, які варто відвідати. *Kiyavia*. URL: <https://kiyavia.com/turizm-v-ukraini/chto-posmotret-v-zakarpacie-top-15-mest> (дата звернення: 02.11.2024).
41. Львівська область. *Karpaty Info*. URL: <https://www.karpaty.info/ua/uk/lv/> (дата звернення: 02.11.2024).
42. Туристичні місця Рівненщини. *Горинь Info*. URL: <https://horyn.info/posts/10041/> (дата звернення: 02.11.2024).
43. Куди поїхати по Тернопільській області. *Sunkissed*. URL: <https://sunkissed.com.ua/shho-podivitisya-v-ternopilskij-oblasti/> (дата звернення: 02.11.2024).
44. Пам'ятки Запорізька область. *I Go to World*. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_catalog/3313-1-attractions-zaporizhia-oblast.htm (дата звернення: 03.11.2024).
45. Визначні, цікаві місця Миколаївська область. *I Go to World*. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_catalog/1888-119-sightseeings-mykolaiv-oblast.htm?page=3 (дата звернення: 03.11.2024).
46. Пам'ятки Одеська область. *I Go to World*. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_catalog/2089-1-attractions-odessa-oblast.htm (дата звернення: 03.11.2024).
47. Нова Каховка. *Trip must go on*. URL: <https://tripmustgoon.com/blog/nova-kahovka-sights> (дата звернення: 03.11.2024).
48. 15 цікавих місць Харківської області, куди можна поїхати на вихідні. *Dovkola Media*. URL: <https://dovkola.media/15-tsikavykh-mists-kharkivs-koi-oblasti-kudy-mozhna-poikhaty-na-vykhidni/> (дата звернення: 04.11.2024).
49. Житомирщина туристична: що подивитись в Житомирській області. *Sunkissed*. URL: <https://sunkissed.com.ua/zytomurska-oblast/> (дата звернення: 05.11.2024).

50. Що подивитися в Київській області. *Dovkola Media*. URL: <https://dovkola.media/shcho-podyvytysia-v-kyivskiy-oblasti-tsikavi-malovidomi-y-populiarni-turystychni-znakhidky/> (дата звернення: 05.11.2024).
51. Визначні, цікаві місця Київська область. *I Go to World*. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_catalog/1270-119-sightseeings-kyiv-kiev-oblast.htm?page=4 (дата звернення: 05.11.2024).
52. Сумщина, або які місця області варто відвідати кожному. *Shotam*. URL: <https://shotam.info/ne-sumna-sumshchyna-abo-iaki-mistsia-oblasti-varto-vidvidaty-kozhnomu/> (дата звернення: 06.11.2024).
53. Неймовірна Сумська область: 12 місць, які треба відвідати. *Kontrakty*. URL: <https://kontrakty.ua/> (дата звернення: 06.11.2024).
54. Перегуда Ю., Кривоберець М. Державна підтримка підприємств туристичної галузі в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. *Підприємництво та інновації*. 2022. № 23. С. 16–20.
55. Омельчак Г. Туристична безбар'єрна інфраструктура України: стан, проблеми та перспективи розвитку. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. 2024. № 3 (13). С. 69–75.
56. Стан розвитку туризму в умовах війни та повоєнне відновлення / Ю. Карпенко та ін. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2023. № 2 (108). С. 59–68.
57. Зарубіна А., Сіра Е., Демчук Л. Особливості туризму в умовах воєнного стану. *Економіка і суспільство*. 2022. № 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14> (дата звернення: 08.11.2024).
58. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 09.11.2024).
59. Фастовець О. Сфера туризму у повоєнний період: досвід для України. *Економіка і суспільство*. 2022. № 40. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-43> (дата звернення: 11.11.2024).
60. Гора О., Левицька І. Зарубіжний досвід повоєнного відновлення туристичної індустрії країни. *Гостинність і туризм майбутнього: наукові та*

практичні горизонти : зб. тез доп. III-ої міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 16 трав. 2024 р. 2024. С. 114–117.

61. Kennell, J. (2013). After the crisis: cultural tourism and urban regeneration in Europe. In M. Smith & G. Richards (Eds.), *The Routledge Hand-book of Cultural Tourism* (pp. 317-323). Routledge.

62. Туризм на паузі: як пандемія та війна вплинули на доходи найбільших туроператорів. *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/11/08/infografika/biznes/turyzm-pauzi-yak-pandemiya-ta-vijna-vplynuly-doxody-najbilshyx-turoperatoriv> (дата звернення: 28.11.2024).

63. Внаслідок війни втрати у секторі культури та туризму становили \$19,6 мільярда. *Укрінформ*. URL: <http://surl.li/gbmfn> (дата звернення: 28.11.2024).

64. ДАРТ запускатиме Єдиний туристичний реєстр. *ДАРТ*. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/dart-zapuskatime-iediniy-turistichniy-reiestr> (дата звернення: 29.11.2024).

65. Міністерство відновлення України та Mastercard співпрацюватимуть для відновлення туристичної галузі. *Міністерство розвитку громад та територій України*. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35708.html> (дата звернення: 29.11.2024).

66. Бюджет 2025 року. *Міністерство фінансів України*. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2025-770 (дата звернення: 01.12.2024).

67. У I півріччі в Україну в'їхало 7,6 тисячі росіян. *Скільки Скільки?* URL: <http://surl.li/urgovj> (дата звернення: 01.12.2024).

68. Підвищення податків та бюджет 2025 року: чого очікувати українцям. *ТСН*. URL: <https://tsn.ua/groshi/pidvischennya-podatktiv-z-1-grudnya-ta-byudzheth-2025-roku-chogo-ochikuvati-ukrayincyam-2712075.html> (дата звернення: 01.12.2024).

ДОДАТКИ

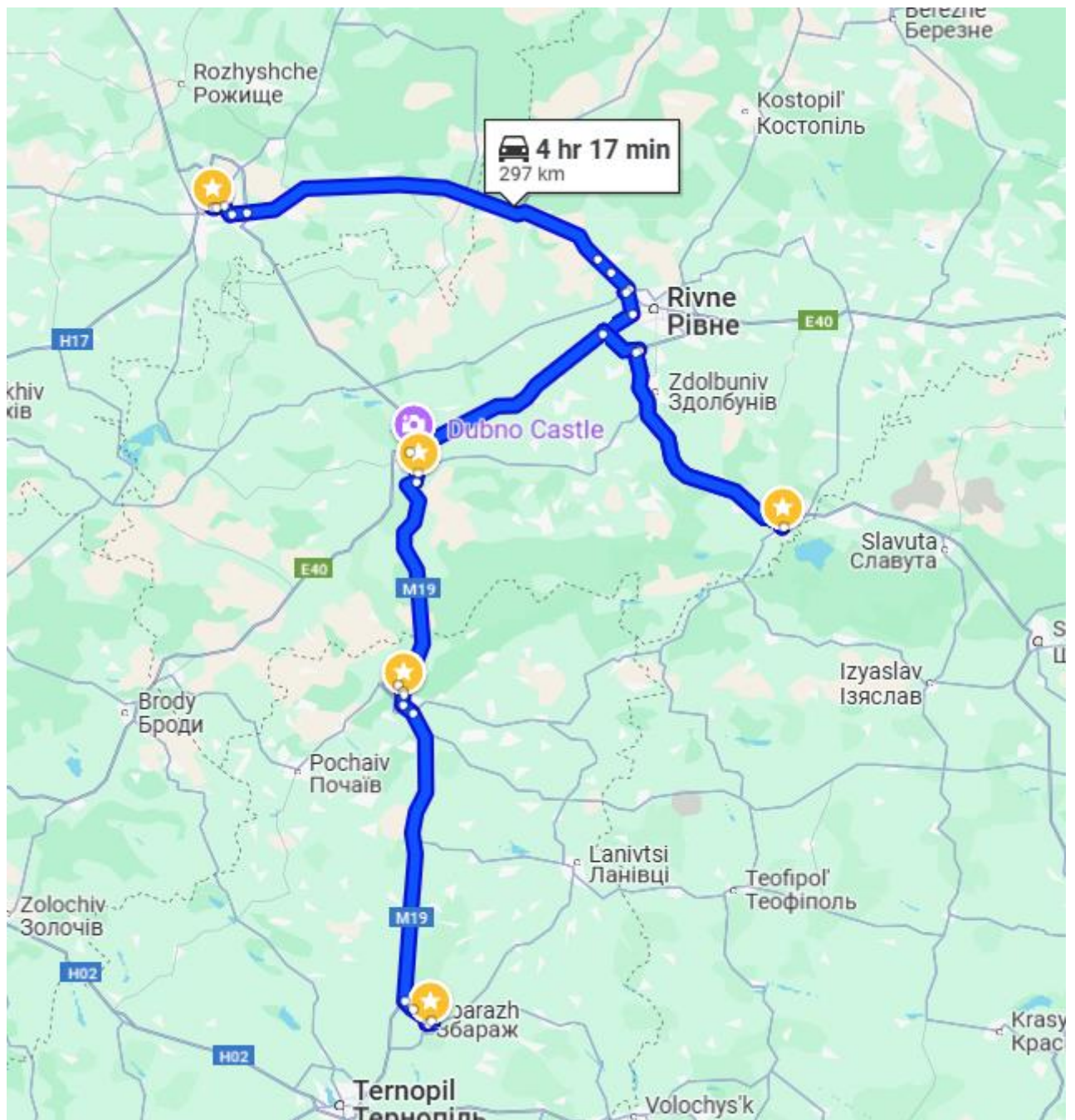

Рис. А.1. Розроблений маршрут туру «Фортеці Західної України»